

LEEFBAARHEID EN VEILIGHEID

*Gerben Helleman, Bernell Herder, Ben Kokkeler,
Katja Rusinovic en Hasse van der Veen (redactie)*

Met bijdragen van: Ympkje Albeda, David ter Avest, Jessy Berkvens, Christine Bleijenberg, Richard de Brabander, Ilona van Breugel, Annica Brummel, Leonard Geluk, Erik Jansen, Ben Kokkeler, Joris Leenders, Stan Majoor, Jeannette Nijkamp, Ivan Nio, Julien van Ostaaijen, Gert-Joost Peek, Richard Slotman, Maarten Thönissen, Lex Veldboer, Saskia Welschen, Theo Zijdeveld

Colofon

© oktober 2022, de auteurs

Redactie: Gerben Helleman, Bernell Herder,
Ben Kokkeler, Katja Rusinovic en Hasse van der Veen

Uitgever: Platform Stad en Wijk

Ontwerp & vormgeving: Jargo Design

Eindredactie: Bernell Herder en Hasse van der Veen

Foto's: Tenzij anders vermeld, zijn de foto's van Ton van der Pennen.

Deze publicatie is een samenwerking van twaalf lectoraten van negen verschillende hogescholen die samenwerken in het Platform Stad en Wijk. Deze onderzoeksgroepen van hogescholen verschaffen inzicht in en dragen oplossingen aan voor maatschappelijke vraagstukken in stad en wijk.

De redactie en auteurs hebben ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zeker rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden: platformstadenwijk@hhs.nl

Platform Stad en Wijk wordt mede gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA.

Dit magazine is ook online beschikbaar via onze website www.platformstadenwijk.nl of direct via de volgende link: <https://sway.office.com/2cgOjHlgpZYgNw4T?ref=Link>.



Inhoudsopgave

	INLEIDING	4
1	FOTO'S De alledaagse leefomgeving <i>Gerben Helleman</i>	7
2	ARTIKEL “Is deze straat voorbestemd voor bewoners met problemen?” <i>Ivan Nio, Saskia Welschen, Stan Majoor, Lex Veldboer</i>	9
3	ESSAY Samenleven op afstand <i>Ympkje Albeda, Ilona van Breugel en David ter Avest</i>	13
4	ARTIKEL Een veiliger park door een integrale aanpak <i>Jeannette Nijkamp</i>	17
5	COLUMN Leerbaarheid: Samenleven is samenleren <i>Gert-Joost Peek en David ter Avest</i>	21
6	ARTIKEL Betrek bewoners, maar niet om draagvlak te creëren <i>Christine Bleijenberg</i>	23
7	ESSAY Meten is lang niet altijd weten <i>Gerben Helleman</i>	27
8	ARTIKEL Zicht op kwetsbaarheid in de wijk <i>Annica Brummel, Jessy Berkvens, Joris Leenders, Maarten Thönissen en Erik Jansen</i>	31
9	COLUMN Ongeregelde praktijken zijn onmisbaar <i>Richard de Brabander</i>	35
10	ARTIKEL De slimme leefomgeving als basis voor een kenniscoalitie <i>Ben Kokkeler</i>	37
11	INTERVIEW Robin Hoods in het lokaal bestuur <i>Julien van Ostaaijen, Bernell Herder en Hasse van der Veen</i>	41
12	ARTIKEL Wijkprofessionals op de digitale straat <i>Theo Zijderveld</i>	43
13	SLOTINTERVIEW Op naar een gedeelde onderzoeksagenda van gemeenten en hogescholen <i>Katja Rusinovic, Ben Kokkeler en Bernell Herder</i>	47
14	AUTEURS	51

Inleiding

Leefbaarheid en veiligheid. Het zijn veelgebruikte termen in de praktijk van een gemeente. Ze roepen een bepaald gevoel op, maar zijn tegelijkertijd ook moeilijk beet te pakken. Koepeltermen die centraal staan in wijkgericht beleid, maar waarvan de definitie, het waardeoordeel en de ambities om verbetering aan te brengen per persoon verschillen. Tijd dus om hier verder in te duiken. In dit magazine van Platform Stad en Wijk leest u meer over de definities, vraagstukken en oplossingsrichtingen voor een beter beleid en een betere praktijk.

Het Platform is een landelijk samenwerkingsverband van lectoraten die met praktijkgericht onderzoek inzichten en oplossingen aandragen voor maatschappelijke vraagstukken in steden en wijken. Eerder publiceerden we het e-magazine Participatiemoe(d) en het e-magazine Gezondheidsverschillen. En nu presenteren we met trots een magazine over 'Leefbaarheid en Veiligheid'. Deze editie is ontstaan in samenwerking met regieorgaan SIA en de VNG.

Alles is relatief, maar over het algemeen gaat het goed met de leefbaarheid en veiligheid in ons land. Tegelijkertijd zijn er ook veel gebieden, wijken, professionals en burgers waar extra aandacht voor nodig is. Aan de ene kant gaat het om kwetsbare gebieden met een (uiteenlopende) combinatie of opeenstapeling van problemen. Dit zijn plekken waar sprake is van criminaliteit, overlast, achterstallig onderhoud en/of oplopende spanningen tussen bewoners(groepen). Aan de andere kant gaat het om kwetsbare huishoudens waar sprake is van armoede, psychische problemen, schulden, schooluitval, onderwijsachterstanden en/of werkloosheid.

Leefbaarheid gaat voor ons dus verder dan de drieluit 'schoon, heel en veilig'. De laatste is een benadering die voortkomt uit de wereld van de ruimtelijke ordening: de wereld van de stoeptegels en de hondenpoep. We benaderen leefbaarheid vanuit een breder kader. Mede omdat 'schoon, heel en veilig'

meer de randvoorwaarden zijn voor een badkamer dan voor een grootstedelijke samenleving, zoals Abram de Swaan al eens opmerkte (Helleman, 2013). De socioloog reageerde hierbij op de introductie van leefbaarheid als politieke toverformule tijdens een congres in 1997. Een leefbare stad, schreef hij, is geen opgepoetste stad, maar een stad met de goede mengverhouding van vermaak, verbazing, ergernis en spanning.

Deze zoektocht naar de juiste mengverhouding is nog steeds actueel. Gemeenten, wooncorporaties, welzijnswerk en vele andere professionals zetten zich anno 2022 onverminderd in voor 'vitale' of 'krachtige' steden. Met doelgerichte inspanningen proberen ze maatschappelijke problemen de baas te worden en kansen te verzilveren. De samenhangende vraagstukken zijn complex en daarom vraagt de aanpak veelal om kennis, precisie en integraliteit. Praktijkonderzoekers kunnen hierbij als betrokken kennispartners van waarde zijn. Zeker waar ze in meerjarige samenwerkingsverbanden tussen professionals, organisaties en onderzoekers vanuit verschillende disciplines samenwerken.

In dit magazine leest u meer over deze denk- en werkwijze. Aan de hand van artikelen, columns en essays laten onderzoekers van diverse hogescholen hun licht schijnen over de manier waarop professionals en organisaties hun aanpak van leefbaarheid

en veiligheid verder kunnen verbeteren. Dit doen zij op basis van praktijkgericht onderzoek dat zij in hun eigen stad en regio uitvoeren. Dit betekent dat hun onderzoek en onderbouwing van interventies in directe afstemming met de praktijk worden ontwikkeld, samen met bewoners, gemeenten, ondernemers, welzijns- en zorginstellingen. In dit magazine hebben we deze goede praktijken en geleerde lessen gebundeld. Vier overkoepelende thema's komen daarbij naar voren.

De eerste twee artikelen gaan over sociale veerkracht in de wijk en hoe deze vergroot kan worden. De bijdragen benadrukken het belang van het creëren van plekken van ontmoeting in de wijk. Nio en zijn collega's pleiten voor meer aandacht voor het niveau van het portiek (*bijdrage 2*). Oftewel de ruimten waar burens direct met elkaar te maken krijgen. Dit niveau wordt nog wel eens vergeten door beleidsmakers, maar is juist van cruciaal belang om vormen van alledaagse attentie en onderlinge zorgzaamheid, en daarmee de leefbaarheid in de wijk, te vergroten. Daarbij beschrijven Albeda en collega's het belang van een toegankelijk publiek domein als noodzakelijke randvoorwaarde om ongedwongen ontmoetingen plaats te kunnen laten vinden (*bijdrage 3*).

De daaropvolgende artikelen benadrukken de noodzaak van samenwerking. Om leefbaarheid en veiligheid in wijken aan te pakken is een integrale aanpak en samenwerking tussen de praktijk van burgers en professionals, gemeenten en veiligheidsorganisaties, en kennisinstellingen onmisbaar (*zie Nijkamp, bijdrage 4*). Peek en Ter Avest hebben vervolgens in hun bijdrage een aantal principes geformuleerd over het samenwerken met de stad en haar bewoners die als leidraad kunnen dienen (*bijdrage 5*). Bleijenberg wijst in haar bijdrage op het belang van het - op effectieve en juiste wijze - betrekken van burgers bij het verbeteren van de leefbaarheid in de wijk (*bijdrage 6*).

Als het gaat om de aanpak van leefbaarheid en veiligheid dan komt in verschillende bijdragen terug dat leefbaarheid en veiligheid niet zozeer om een gestandaardiseerde aanpak vraagt waarin alleen dat wat te meten is waardevol wordt gevonden (*zie Helleman, bijdrage 7*). Belangrijk is om oog te hebben voor nieuwe methoden, zoals het werken met vignetten (*zie Brummel en collega's, bijdrage 8*), ruimte te houden voor ongeregelde praktijken (*zie De Brabander, bijdrage 9*), en voor nieuwe ontwikkelingen door de werking van digitale technologie, zoals datagemeenschappen (*zie Kokkeler, bijdrage 10*).

De laatste twee bijdragen van dit themanummer (*Van Ostaaijen en collega's, bijdrage 11, en Zijderveld, bijdrage 12*) focussen op de rol en betekenis van (uitvoerings)professionals voor de aanpak van leefbaarheid en veiligheid in wijken. Hiervoor is soms regelbuigen of -breken nodig, maar wel binnen de geldende wet-en regelgeving.

Tot slot spreken we met Richard Slotman (directeur SIA) en Leonard Geluk (directeur VNG) over de vraag hoe gemeenten en hogescholen kunnen samenwerken rondom bovengenoemde thema's (*bijdrage 13*). Er wordt de wens uitgesproken om gezamenlijk tussen gemeenten en hogescholen tot gedeelde kennisagenda's en uitvoeringsprogramma's te komen.

Al met al hopen we dat dit magazine handvatten biedt voor gemeenten, hogescholen en praktijkpartners om gezamenlijk aan de slag te gaan met het realiseren van leefbare en veilige (stads)wijken. Veel leesplezier!

Literatuur

- > Helleman, G. (2013) Leefbaarheid: meer dan een badkamer. Blog Stadslente.



FOTO'S

De alledaagse leefomgeving

In dit magazine hebben we gebruik mogen maken van de foto's van Ton van der Pennen. Een warmhartige man die zijn sporen meer dan heeft verdiend in de wereld van onderzoek, wijkaanpak en sociaal beleid. Ton overleed helaas vorig jaar op 73-jarige leeftijd. Met het plaatsen van zijn foto's eren wij zijn denk- en werkwijze als onderzoeker en hobby-fotograaf.

Ton van der Pennen groeide op in Den Haag en begon begin jaren zeventig als aktie-onderzoeker (toen nog met een 'k'). Dit als gevolg van zijn nieuwsgierigheid naar wetenschappelijke kennis en de toepassingsmogelijkheden daarvan. Deze maatschappelijke betrokkenheid had hij al eerder gevonden in de sociologie, een nieuwe opbloeiende studierichting. Als onderdeel van een groepje sociologie- en bouwkundestudenten kwam hij in aanraking met de toen opkomende stadsvernieuwing met grootschalige sloop- en nieuwbouwplannen. Met hun onderzoek ondersteunden ze bewoners en professionals in de Haagse Schilderswijk die zich ook konden vinden in de slogan 'Bouwen voor de buurt'.

Vanaf 1978 was hij als wetenschappelijk medewerker en universitair docent verbonden aan de Rijksuniversiteit Leiden bij de vakgroepen Sociologie en Bestuurskunde. Daar hield hij zich ook bezig met maatschappelijk gericht onderzoek: "Het bleef in mijn onderzoeken gaan om de stad vanuit het bewonersperspectief: om de alledaagsheid van het samenleven. [...] Om met dergelijke verzamelde kennis een bijdrage te leveren aan inzichten in die weerbarstige sociale werkelijkheid en om het ter discussie stellen van de vanzelfsprekendheden waarmee die werkelijkheid werd geproblematiseerd."

In 1994 stapte hij over naar het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), waar hij verantwoordelijk was voor het onderzoek naar het lokaal sociaal beleid

in Nederland. Hij werkte daar bijvoorbeeld aan het rapport 'Sociale en culturele verkenningen 1996' waarin personen met een migratieachtergrond zelf aan het woord kwamen en niet - zoals toen nog vaak gebruikelijk was - alleen over hen werd gesproken. Op die manier konden ook meteen verschillende vooroordelen worden doorbroken.

In 2003 trad hij in dienst als senior onderzoeker bij het voormalig onderzoeksinstituut OTB van de TU Delft waar hij onder andere onderzoek deed naar buurtbinding, maatschappelijke integratie en 'best persons': slagvaardige mensen die de problemen in achterstandswijken helpen aanpakken. Na zijn pensioen was hij nog actief op de TU Delft als gast-docent aan de Faculteit Bouwkunde.

Sinds 2020 schreef Ton van der Pennen op zijn eigen website over alledaagse dingen. Over opvallende zaken die hij in de krant had gelezen, over plekken of mensen die hij op straat tegenkwam, over voorvallen uit het verleden of persoonlijke verhalen: "Als ik zo om me heen kijk, komt er van alles voorbij. Beelden van een bepaalde straat in een stad, ik hoor over een bepaald moment in de tijd, vragen komen bij me op en worden me gesteld." Verschillende thema's komen op zijn website aan bod, met daarbij onder andere aandacht voor gebiedsontwikkeling, samenleven, de wijkaanpak én leefbaarheid.

Op 27 september 2021 schreef hij nog een stukje op zijn website over een markant persoon op een

Franse camping. Drie dagen later overleed Ton van der Pennen.

In een memoriam voor een vriend schreef hij zelf eens: "Ik weet het, de dood hoort bij het leven [...] Verdriet is er over het leven dat voorbij is en de persoon die niet meer bij ons is. Maar met de herinneringen wordt zijn leven door ons die achterblijven voortgezet."

Het zijn die herinneringen die we hier levend willen houden. Dit met behulp van zijn foto's. Bij zijn bezoeken aan diverse steden had hij zijn camera altijd bij de hand om de alledaagse momenten vast te leggen. 'Snapshots' zoals hij deze foto's zelf noemde: "De camera is meestal automatisch ingesteld. Snel klikken, want anders is dat moment weer voorbij". Dit levert soms onscherpe, maar daardoor niet minder krachtige foto's op.

We zijn Wilma, de weduwe van Ton, erg erkentelijk dat we zijn foto's mogen gebruiken voor dit magazine. De foto's passen goed bij de thematiek van dit magazine. Daarnaast sluit de denk- en werkwijze van Ton ("oriënterend onderzoek, gericht op verandering") goed aan op ons pleidooi om voldoende aandacht te hebben voor het alledaagse. Wij hopen op deze manier de herinneringen voort te zetten.



ARTIKEL

“Is deze straat voorbestemd voor bewoners met problemen?”

Door de concentratie van kwetsbare huishoudens staat het samenleven in sommige buurten steeds meer onder druk. Of dit tot grote problemen leidt hangt af van de veerkracht in een buurt. Er is echter nog te weinig aandacht voor het dagelijks samenleven in een straat, een wooncomplex en een portiek. Dit zijn de ruimten waar burens direct met elkaar te maken hebben. Wat zijn op dit schaalniveau sociale en fysiek-ruimtelijke handvatten om harmonieus samenleven, alledaagse attentie en onderlinge zorgzaamheid te bevorderen?

De Kersenboomstraat in Amsterdam-Noord. In de afgelopen jaren is er veel veranderd in de straat. Oude bewoners vertrokken en in de vrijgekomen huizen komen steeds vaker bewoners met maatschappelijke problemen te wonen. Marja woont al dertig jaar in het midden van de straat en heeft de wijk zien veranderen. Ze maakt zich zorgen. Zorgen om de groeiende armoede en de toenemende burenruzies. In dit deel van Amsterdam-Noord, zo vertelt Marja, is altijd een sterke onderlinge zorgzaamheid geweest. Als Tante Bep 's ochtends de gordijnen dicht liet, stond Marja voor de deur om te checken of alles in orde was. Ook nu de straat verandert, probeert Marja die saamhorigheid vast te houden. Ze voelt zich soms net een hulpverlener; ze helpt regelmatig om een crisis op te lossen – al is het midden in de nacht. Maar het wordt steeds lastiger, verzucht ze. Waarom lijkt het alsof deze straat voorbestemd is voor bewoners met problemen? Kunnen zij niet wat eerlijker over de stad worden verdeeld?

Lokale druk op het samenleven

Het verhaal van Marja staat niet op zichzelf. In diverse onderzoeksprojecten in Amsterdam, zoals 'Toegankelijkheid in divers perspectief' en 'Buurt dragers in de Couperusbuurt', en persoonlijke communicatie, vangen we signalen op dat de concentratie van kwetsbare huishoudens in sommige straten, complexen en

portieken tot moeilijkheden en vraagstukken leidt. Bijvoorbeeld als het gaat om (geluids)overlast, spanningen tussen burens, gevoelens van onveiligheid en een toenemende onverschilligheid. Die signalen komen van sociaal werkers, corporatiemedewerkers, gebiedsmakelaars en bewoners. Problemen kunnen niet (alleen) worden afgeschoven op zogenaamde kwetsbare bewoners (mensen met een psychiatrische of verstandelijke beperking, voormalig dak- en thuislozen en statushouders). Er zijn meer groepen bewoners die het moeilijk hebben, zoals ouderen en mensen die in armoede leven. Werken aan community building, aldus een welzijnswerker in Amsterdam-Noord, is in dit soort buurten en straten 'dweilen met de kraan open'. Het samenleven staat in deze wijken onder druk. Van dat samenleven wordt bovendien extra veel verwacht vanwege de opgave vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) dat bewoners in de eerste plaats voor zichzelf en elkaar zorgen. Het is de vraag of die opgave realistisch is in buurten en straten die voor het overgrote deel uit kwetsbare huishoudens bestaan.

Als het dweilen met de kraan open is, kan het nodig zijn om de kraan dicht te draaien door te sturen op instroom van kwetsbare groepen. Wij stellen dat daarnaast met sociale en fysiek-ruimtelijke interventies de nieuwe instroom en toenemende concen-

tratie van kwetsbare huishoudens is op te vangen. Of en op welke manier de toename van kwetsbare bewoners in een buurt tot problemen leidt, is onder meer afhankelijk van de veerkracht die in een buurt te vinden is (Leidelmeijer, Frissen & Van Iersel, 2020). In buurten met (meer) veerkracht handelen bewoners actief en pakken ze (sociale) kwesties aan. Sommige buurten scoren beter op veerkracht, ook al is het niet altijd duidelijk welke factoren daarin door-

slaggevend zijn. Er is dan ook een urgente behoefte aan meer inzicht in deze dynamiek en aan handelingsperspectieven.

Straat en woonblok niet in beeld

De meeste analyses van veerkracht richten zich op het niveau van de buurt. Er is nog weinig aandacht voor de impact van de concentratie van kwetsbare huishoudens op het niveau van de straat, het blok en



het portiek. Dit is een belangrijke lacune, omdat juist in straten en woongebouwen het dagelijks samenleven vorm krijgt en de meeste directe ontmoetingen en interacties plaatsvinden. Wij denken dat het goed is in de discussie over veerkracht veel specifiek te kijken naar het schaalniveau van woonblok en straat, omdat dit tot andere vraagstukken en mogelijke inzichten leidt dan het buurtniveau. Juist op dit lagere schaalniveau vinden we allerlei overgangszones van het private naar het publieke domein waar burens elkaar tegen komen. Bijvoorbeeld collectieve ruimten als de portiek, de galerij, de lift, het hof, de binnentuin en de stoep. Buren zijn ook gezamenlijk verantwoordelijk voor het gebruik en de ordelijkheid van deze ruimten. Ze hebben in die overgangszones met elkaar 'te dealen', en de interacties zijn hier minder vrijblijvend dan in de openbare ruimte.

Ons onderzoek laat een aantal terreinen zien waarop interventies gedaan kunnen worden om de veerkracht op blokniveau te bevorderen, zowel in sociaal als fysiek-ruimtelijk opzicht.



Ondersteun bestaande informele netwerken

Voor de sociale sleutel van veerkracht is het belangrijk om rekening te houden met de sociale samenhang in een straat of woonblok. Dat gaat over de mate waarin burens elkaar kennen en contact hebben. Dat zagen wij duidelijk terug in de oude arbeiderswijken van Amsterdam-Noord. Een historisch gegroeid gemeenschapsgevoel vormt daar een sociaal vangnet tussen bewoners. In Amsterdam Holendrecht zagen we in het onderzoeksproject

'Sociaal schaduwwerk in een wijk in Amsterdam Zuidoost' dat informele netwerken essentieel zijn voor onderlinge zorg in een context van hardnekkige armoede en wantrouwen richting formele instanties. Actieve bewoners bieden hier op vrijwillige basis lichte vormen van ondersteuning en ontmoeting. Om de veerkracht van een blok of complex te bevorderen is het van belang om juist in deze buurten actieve bewoners in hun rol te erkennen en te ondersteunen.

Bevorder lichte vormen van onderlinge verbondenheid

Daar waar geen sprake is van historisch gegroeide sociale samenhang, kunnen lichtere vormen van sociaal contact toch leiden tot veerkracht. Kremer en anderen (2019) beschrijven hoe in de trappenhuisen van portiekflats een 'alledaagse attentheid' kan bestaan, op wat vluchtiger contact gebaseerde ondersteuning tussen burens. Daarvoor zijn wel gerichte interventies nodig. Zo is het volgens de auteurs onder meer van belang dat er een duidelijk, centraal punt wordt ingericht waar bewoners kunnen aankloppen als zij zich zorgen maken over hun burens. Wij denken daarnaast aan het inrichten van laagdrempelige ontmoetingsvoorzieningen op blokniveau en het ondersteunen van bewoners die sociaal schaduwwerk verrichten in en vanuit een specifiek blok.

De rol van professionals

Professionals in de frontlinie – waaronder welzijnswerkers en sociaal beheerders van corporaties – vervullen hierbij een belangrijke rol. Zij zouden zich in dit soort straten en blokken moeten richten op samenlevingsopbouw, *slow social work*, en het verstevigen van de positie van actieve bewoners (Welschen en Veldboer, 2019). Maar ook op het versterken van connecties tussen bewoners en formele partijen of de overheid. Dat vergt een professional die veel tijd in de buurt of straat kan doorbrengen, die buiten de lijntjes durft te kleuren en die goed kan verbinden. Daarnaast is de manier waarop professionals, semi-professionals en vrijwilligers samenwerken rondom bepaalde complexen bepalend voor de veerkracht.

Openbare ruimte en voorzieningen

De fysiek-ruimtelijke dimensie van een veerkrachtige buurt heeft allereerst te maken met de verblijfskwaliteit van de openbare ruimte. Zorg daarom voor veilige looproutes, waar bankjes staan. Ondersteun

buurtwinkels en een sociale infrastructuur met kleinschalige ontmoetingsplekken. Leerpunt van twee jaar corona is hoe belangrijk een prettige openbare ruimte en buurtvoorzieningen zijn voor mensen met een klein netwerk. Ook overgangszones tussen de woning en de openbare ruimte – zoals de voortuin, de plint en de stoep – zijn van essentieel belang voor het ontstaan van lichte contacten, zoals onder andere blijkt uit ons onderzoek naar de woonstraat.

Gemeenschappelijke ruimten in complexen

Van belang is ook een zorgvuldig ontwerp en beheer van gemeenschappelijke ruimten in wooncomplexen. Trappenhuizen, portieken en galerijen moeten meer zijn dan alleen functionele ontsluitingen. Ze kunnen door het ontwerp – zoals een extra brede galerij – ook plekken zijn die uitnodigen tot informele contacten (Mantingh & Duivenvoorden, 2021). Daarnaast kunnen een goed beheerde gemeenschappelijke binnentuin en een ontmoetingsvoorziening in een wooncomplex de interacties tussen burens en het samenleven vergemakkelijken.

Schaal en sociale mix

Het vraagstuk van het samenleven tussen verschillende groepen hangt ook af van de schaal van het woonblok of complex. Een grootschalig woonblok leidt tot andere vraagstukken voor het samenleven dan een kleine portiekflat of een woonstraat. Sommige complexen zijn een VvE, waardoor bewoners een gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben voor beheer en onderhoud. Er is meer inzicht nodig in complexen van uiteenlopende schaal waar de concentratie aan kwetsbare huishoudens is toegenomen. Bijzondere projecten van gemengd wonen met kwetsbare bewoners en ‘gewone’ huurders blijken onder voorwaarden succesvol te kunnen zijn (Davelaar, 2020). Wat valt er voor grotere, reguliere complexen te leren van bijzondere woonconcepten qua schaal van samenleven, sociale mix, collectieve voorzieningen en beheer?

Kennisontwikkeling

Harmonieus samenleven is een middel voor bewoners: voor onderlinge zorgzaamheid, voor leefbaarheid en veiligheid. Dat samenleven wordt beïnvloed door informele netwerken en de ondersteuning daarvan, lichte vormen van onderling contact en alledaagse attentie, professionals op het gebied van sociaal werk, de openbare ruimte en voorzieningen in buurten, gemeenschappelijke ruimten in complexen,

en de schaal en de sociale mix van het woonblok. Er is meer onderzoek nodig naar de vraag hoe het samenleven op het laagste schaalniveau wordt bevorderd en hoe de genoemde terreinen van invloed zijn en de manier waarop ze in elkaar grijpen. Wij stellen dat in combinaties van sociale en fysiek-ruimtelijke interventies de sleutels liggen om de veerkracht op straat- en blokniveau te bevorderen.

Een daaraan gerelateerde kwestie is het handelingsperspectief voor professionals, semi-professionals en vrijwilligers/bewoners. In sommige straten of complexen speelt de professional een belangrijke rol bij het ondersteunen van samenlevingsopbouw. Professionals in de frontlinie zouden daar op die plekken ruimte voor moeten krijgen. Tegelijk zijn er ook voorbeelden waar bewoners het samenleven onderling harmonieus organiseren en waar minder professionele inzet nodig is. Daarom is het belangrijk om niet alleen onderzoek te doen op plekken waar samenleven moeizaam gaat, maar ook naar *best practices*. Dit moet concrete handvatten bieden aan spelers in de praktijk: medewerkers van corporaties, welzijnswerkers en andere frontlinie professionals in de wijk. En niet te vergeten, aan actieve bewoners zoals Marja.

Literatuur

- > Davelaar, M., Gruppen, A., & van Doorn, L. (2020). Als je wijkbewoners mixt, worden ze dan aardiger voor elkaar?. Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, 2020(4), 57-59.
- > Kremer, M., Parys, A., & Verplanke, L. (2019). Alledaagse attentie in een superdiverse wijk. Amsterdam: Ben Sajatcentrum.
- > Leidelmeijer, K., Frissen, J., & Van Iersel, J. (2020). Veerkracht in het corporatiebezit. De update: een jaar later, twee jaar verder.
- > Mantingh, I. & A. Duivenvoorden (2021). Ontwerp voor ontmoeten. Den Haag: Platform31.
- > Welschen, S., & Veldboer, L. (2019). Sociaal werk in stadswijken waar problemen zich opstapelen. Beleid en Maatschappij, 46 (3), 348-365.

ESSAY

Samenleven op afstand

Wat betekent samenleven in een diverse, moderne samenleving? Wat is het belang van een hechte gemeenschap voor de leefbaarheid in de wijk? Of is dit een ideaal uit een ver verleden, gebaseerd op nostalgische gevoelens? In dit essay betogen wij het belang van (ver)bindingen en de ruimte om deze ongedwongen te laten ontstaan. Een toegankelijk publiek domein is hierbij de grootste troef.

Het idee van leefbaarheid is sterk verbonden met het ideaal van een sterke, hechte gemeenschap. Een hechte gemeenschap zou goed zijn voor het samenleven in de wijk. Hierbij wordt met nostalgie teruggeblikt op het dorpse gemeenschapsleven, tegenover de anonieme stad. Het stadse leven zou een bedreiging vormen voor de sociale cohesie en het sociaal kapitaal zoals Robert Putnam en, decennia eerder, Louis Wirth betoogden. Waar diversiteit binnen deze stroming veelal wordt gezien als bedreiging, zien andere onderzoekers diversiteit eerder als troef voor de leefbaarheid. In dit essay gaan we in op de verschillende visies en laten we zien dat een andere manier van kijken naar de gemeenschap ruimte biedt voor het herwaarderen van losse bindingen. Het publiek domein biedt ruimte om deze bindingen te laten ontstaan.

Diversiteit als bedreiging voor leefbaarheid

Een prominente stem in het debat over de bedreigde gemeenschap is die van politicoloog Robert Putnam. Voor Putnam vormt de hechtheid van kleine gemeenschappen het referentiekader in zijn pleidooi voor het versterken van sociaal kapitaal, dat in essentie gaat over de waarde van het netwerk dat je hebt. In verenigingen, vrijwilligerswerk, sportclubs en bewonersinitiatieven ziet hij kansen om te werken aan ieders sociaal kapitaal en zo aan het welbevinden van de samenleving als geheel. Daarbij stelt Putnam dat juist in wijken met een (etnische) diversiteit de leefbaarheid onder druk

staat doordat men zich terugtrekt uit het openbare leven: de gemeenschap lijkt verloren.

Diversiteit als troef voor leefbaarheid

Verschillende onderzoeken, waaronder van de WRR, wijzen inderdaad uit dat een hoge mate van diversiteit in buurten en wijken ongemak teweeg kan brengen en het samenleven lastiger maakt. Daartegenover blijkt uit onderzoek in onder andere Rotterdam dat deze diversiteit juist ook kan leiden tot sterke thuisgevoelens omdat er geen dominante groep is en iedereen zich dus op zijn eigen manier kan verhouden tot de buurt. Diversiteit zorgt er juist voor dat bewoners op verschillende manieren verbonden kunnen zijn met een plek of een buurt, met dito variatie aan contacten en bindingen. De verschillende perspectieven op de invloed van diversiteit op samenleven komen voort uit het verschil in wat wordt nagestreefd: een hechte gemeenschap als ideaal, of een plek waar iedereen zich op een eigen manier thuis kan voelen?



Foto: Hogeschool Inholland

Verskillende bindingen hebben verschillende functies

In onderzoek naar samenleven wordt vaak gesproken over het onderscheid dat socioloog Mark Granovetter in 1973 introduceerde tussen sterke en zwakke bindingen. Beide bindingen omvatten een emotioneel en wederkerige component. Sterke bindingen ontstaan met name tussen mensen die op elkaar lijken, 'ons soort mensen'. Bij een zwakke binding is er sprake van een zwakkere emotionele betrokkenheid, maar is er juist wel sprake van wederkerigheid, zoals het vinden van werk via je burens. Een zwakkere binding dus, maar wel een die soms juist cruciale verbindingen kan leggen door de grotere diversiteit in contacten.

Een volgende stap daarin zijn zogenaamde 'afwezigheid' of 'losse' bindingen. Waar bij zwakke bindingen nog altijd sprake is van gesprekken tussen mensen,

waarin je elkaar helpt of informatie uitwisselt, is dit bij losse bindingen niet altijd het geval. Glimlachen, een knikje of een hand opsteken naar de buurvrouw zijn voorbeelden van losse bindingen. Deze zijn vrijblijvender dan zwakke bindingen, maar dragen wel bij aan een prettig gevoel in de buurt. Oogcontact met 'de ander' kan (al) van positieve waarde zijn op het onderlinge vertrouwen. Deze bindingen, ook wel *fleeting relations* genoemd door Lyn Lofland, ontstaan juist ook tussen mensen die op tal van manieren van elkaar verschillen. Onderzoekers als Wessendorf en Blokland benadrukken daarom de waarde van deze losse bindingen voor het samenleven in de wijk. Ze kijken naar wat er feitelijk gebeurt in de wijk. Ze focussen niet op gemeenschapsvorming of gemeenschapszin, zoals Putnam, maar op gemeenschapsdynamieken. Deze verschillende soorten bindingen verbreden de kijk op de waarde en verscheidenheid aan sociale bindingen in de wijk.



Herwaardeer losse bindingen

Juist losse bindingen kunnen zorgen voor prettig samenleven. Tegenwoordig zien we dat dit geluid opnieuw doorklinkt in stadsstudies. Hierin komt regelmatig de term ‘convivialiteit’ naar voren. Dit verwijst naar een balans tussen positieve relaties die verschillen overstijgen maar tegelijk enige afstand behouden die ruimte voor eigenheid laat. Socioloog Richard Sennett omschrijft dit als “nabuurchap zonder intimiteit”. Samenleven op ongedwongen wijze, zonder dat je elk weekend samen hoeft te staan barbecueën.



Foto: Hogeschool Inholland

Interventies en pogingen gericht op het creëren van sterke bindingen en het nastreven van een saamhorigheidsideaal en gemeenschapszin kunnen namelijk ook averechts werken. Ondanks de beste bedoelingen versterken ze bestaande scheidslijnen in plaats van deze te verminderen. Verschillende onderzoeken in gemengde wijken en buurten in grote steden bevestigen dit. We zien dit bijvoorbeeld bij buurtbarbecues, waarbij organiserende buurtbewoners graag willen dat iedereen meedoet en daarbij rekening houden met alle mogelijke dieetwensen. De teleurstelling is dan ook groot als sommige burens niet komen opdagen. Verschillen worden hierdoor sterker zichtbaar en uitvergroot. De vraag is dan ook of iedereen altijd overal aan mee moet doen, of dat we uit de ‘inclusiekramp’ moeten raken, zoals Engbersen en Jansen (2022) dit recent treffend verwoordden. We moeten ruimte maken voor een inclusieve wijk in plaats van inclusieve activiteiten.

Het publiek domein als grote troef

Het publiek domein, waaronder de openbare ruimte en publieke gebouwen, biedt ruimte voor deze inclusieve wijk, waarbij bewoners zowel afstand kunnen bewaren als bindingen aan kunnen gaan. Ze maken ongedwongen ontmoeting mogelijk. Door elkaar

tegen te komen, te zien en soms te spreken, kunnen mensen nieuwe kennis over ‘de ander’ opdoen. Juist die kleine, openbare straatcontacten samen vormen volgens stadsactiviste Jane Jacobs het vertrouwen in elkaar, in de straat en in de stad. Volgens Jacobs zijn deze “onbedoelde en lukrake” contacten cruciaal voor een openbaar stadsleven. Juist de openbaarheid van het publieke domein is momenteel punt van aandacht in Nederland. Door ontwikkelingen als privatisering en gentrificatie worden plekken waar de welvarende burger zich thuis voelt steeds dominanter en verliezen we vertrouwde plekken die eens als publiek domein functioneerden. Denk aan de ‘verrassing’ van publieke pleinen, openbare ruimte waar je uitsluitend met een (hippe) consumptie mag zijn. De Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur spreekt hierbij zelfs van marginalisatie, uitsluiting en vermindering van groepen in de stad. Daarom is het essentieel dat toegang tot de publieke ruimte voor iedereen gelijk is.

Om de leefbaarheid in wijken te versterken zouden we daarom vooral ruimte moeten bieden om losse en zwakke bindingen te laten ontstaan, zeker tussen bewoners met uiteenlopende achtergronden. Ruimte maken voor losse en zwakke bindingen vraagt om beleid voor het publieke domein, waar dergelijke contacten ongedwongen kunnen ontstaan. Ontmoetingsplekken als bibliotheken en buurthuizen zijn hierin belangrijk, maar ook pleinen en parken die uitnodigen tot contact. Plekken waar iedereen welkom is, zonder hek, zonder drempel. Publiek domein dat echt publiek is. Herwaardering van losse bindingen gaat daarmee hand in hand met herwaardering van het publieke domein. Plekken waar we ruimte geven om, ieder op zijn of haar manier, aan de leefbaarheid van de wijk of buurt te werken.

Dit essay is een verkorte versie van het hoofdstuk ‘Superdiversiteit en sociale bindingen in de buurt’ in de bundel ‘Zicht op leefbaarheid’ (2022) van de Rotterdamse Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Literatuur

- > Engbersen, R. & Jansen, J. (2022). Laten we uit de inclusiekramp komen. Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken. Geraadpleegd op 7 november 2022, van <https://www.socialevraagstukken.nl/laten-we-uit-de-inclusiekramp-komen/>



ARTIKEL

Een veiliger park door een integrale aanpak

Het veiliger maken van de fysieke leefomgeving is een complex vraagstuk. Integraal en sectoroverstijgend werken is hierbij dan ook onontbeerlijk. Veel professionals zijn dit echter niet gewend en komen op wijkniveau allerlei knelpunten tegen. Studenten die in interdisciplinair verband onderzoek doen via een lectoraat kunnen helpen met het vinden van goede oplossingen. Hiermee ontwikkelen zij tevens competenties om zelf integraal te werken.

De laatste jaren is er binnen zowel de landelijke als de gemeentelijke overheid veel aandacht voor brede, sectoroverstijgende uitdagingen, waaronder leefbaarheid en veiligheid. Zoals Jan Rotmans (hoogleraar transitiekunde en duurzaamheid aan de Erasmus Universiteit) aangeeft in zijn recente boek *Omarm de chaos*, vragen deze uitdagingen om een radicale transformatieve verandering (Rotmans & Verheijden, 2021). Deze noodzaakt gemeenten tot een integrale aanpak. Hierbij werken professionals vanuit verschillende gemeentelijke afdelingen uit zowel het fysieke als het sociale domein met elkaar samen, waarbij zij allemaal vanuit het eigen perspectief naar een vraagstuk en mogelijke oplossingsrichtingen kijken. Dit is anders dan de sectorale aanpak die tot voor kort gebruikelijk was, waarbij elke dienst zich uitsluitend met het eigen onderwerp bezighoudt (denk aan ruimtelijke ontwikkeling, groen, verkeer en gezondheid).

Inmiddels hebben gemeenten allerlei stappen gezet richting een integrale aanpak, bijvoorbeeld door in aanvulling op de bestaande centrale diensten gebiedsteams te vormen. Deze bestaan uit gemeentelijke en andere professionals uit het fysieke en sociale domein die in een bepaald gebied actief zijn. Desondanks blijkt de omslag naar integraal werken weerbarstig te zijn, vanwege barrières die optreden als gevolg van de gemeen-

telijke structuur, cultuur en werkwijze (Rotmans & Verheijden, 2021). Lectoraten kunnen bijdragen aan het wegnemen van deze barrières door studenten in interdisciplinair verband onderzoek te laten doen en integraal te leren werken.

Scholen van huidige en toekomstige professionals

Integraal werken vergt andere competenties van professionals. Regelmatig blijken vacatures hierdoor lastig te kunnen worden ingevuld. Zo heeft de gemeente Groningen, net als veel andere gemeenten, al geruime tijd moeite om voor functies zoals projectleider wijkvernieuwing geschikte medewerkers te vinden. Er worden mensen gezocht die met hun voeten in de klei staan en integraal en samen met bewoners en organisaties in de wijk kunnen werken aan oplossingen voor de complexe problemen die zich voordoen, in plaats van alleen “een project te draaien”. Niet zelden worden voor dergelijke functies tijdelijk professionals van buiten ingehuurd. Inmiddels heeft de gemeente Groningen het initiatief genomen tot het opzetten van een academie voor dorps- en wijkontwikkeling, genaamd Wijkmakers. Deze wijkacademie richt zich op de ontwikkeling van professionals van gemeenten en andere organisaties zoals woningcorporaties, met betrekking tot integraal en sectoroverstijgend werken.

Naast het bijscholen van huidige professionals is het net zo belangrijk om studenten, de professionals van de toekomst, te leren integraal en sectoroverstijgend te werken. Een groot deel van onder meer het hoger beroepsonderwijs is hier echter nog niet op ingericht en is veelal monodisciplinair. Sommige onderwijsvormen richten zich hier wel op. Vaak hebben deze namen als *innovation labs* of *field labs* of, zoals binnen de Hanzehogeschool Groningen, innovatiewerkplaatsen. De bedoeling van deze innovatiewerkplaatsen is dat studenten van verschillende studierichtingen in interdisciplinair verband aan complexe vraagstukken werken, in nauwe samenwerking met docenten, onderzoekers, praktijkpartners en bewoners. Een voorbeeld is de Innovatiewerkplaats Gezonde Stad van de Hanzehogeschool Groningen, die onderzoek doet in het wijkvernieuwingsgebied Indische Buurt / de Hoogte in Groningen. Hierbij wordt gewerkt vanuit en nauw samengewerkt met het Floreshuis (Huis van de Wijk). In het afgelopen semester deden veertien studenten van acht opleidingen, waaronder Industrieel Product Ontwerpen, Facility Management, Vastgoed en Makelaardij en Social Work, onderzoek ten behoeve van onder meer de herinrichting van het Molukkenplantsoen.



*Het Molukkenplantsoen
(Foto: Jeannette Nijkamp)*

Veiligheid in het Molukkenplantsoen

Het Molukkenplantsoen ziet er op het eerste gezicht mooi uit. Het wordt echter door lang niet alle groepen wijkbewoners even goed gebruikt, omdat zij zich hier niet prettig voelen vanwege de veiligheid in en om het park. Zaken die hierbij worden genoemd zijn de steile oevers van de vijver, slechte zichtlijnen en rondhangende jongeren. Daarnaast is ook de aansluiting van het plantsoen op de wijk een knelpunt. Jonge kinderen die naast het plantsoen wonen, kunnen hier niet

zelfstandig naartoe, omdat er op de wegen rondom het plantsoen hard wordt gereden. Om in samenwerking met bewoners en allerlei organisaties te zorgen dat het Molukkenplantsoen voor alle groepen bewoners een prettige plek wordt, heeft de gemeente een projectleider aangesteld. Deze werkt nauw samen met het gebiedsteam en wordt ingehuurd vanuit zijn eigen projectbureau, dat gemeenten, project- en gebiedsontwikkelaars helpt op een creatieve manier aan een leefbare stad te werken via actiegericht onderzoek en ingrepen in de openbare ruimte.

In maart heeft de projectleider een avondwandeling in het Molukkenplantsoen georganiseerd met wijkbewoners en studenten. Hierbij bleek dat bewoners het park niet gebruiken als het donker is, maar dit wel zouden willen, bijvoorbeeld om te sporten. Eerder hadden studenten van de opleiding Management in de Zorg al voorgesteld lichtgevende paden aan te leggen. Deze studenten namen gedurende een week deel aan een snelkookpansessie, waarbij zij in samenwerking met bewoners een plan moesten maken voor een aantrekkelijk en gezondheidsbevorderend Molukkenplantsoen. De gemeente Groningen hanteert echter, net als veel andere gemeenten in Nederland, het beleid dat voetpaden in parken en andere plaatsen waar geen sociale controle is niet worden verlicht om geen "schijnveiligheid" te creëren.



*Bewoners in het Molukkenplantsoen
(Foto: Jeannette Nijkamp)*

Daarom ontstond bij studenten het idee om alleen plaatsen te verlichten waar het potentieel wel druk is, zoals bij de buiten-fitness-plaats. Deze wordt overdag veel gebruikt en ligt aan de rand van het park, open aan de weg. Deze fitness-plaats kan door het aanbrengen van verlichting ook worden gebruikt als het donker is, waardoor op deze plaats vanzelf sociale controle wordt gerealiseerd. Een student Industrieel Product Ontwerpen (IPO) heeft vervolgens onderzocht hoe, als zulke

verlichting een optie zou zijn, deze er idealiter kan uitzien. Dit heeft geresulteerd in een werkend prototype van padverlichting dat in co-creatie met buurtbewoners is ontworpen. Dit prototype verlicht het looppad automatisch vanaf zonsondergang tot 22.00 uur. Als er binnen twee meter van de verlichting beweging wordt gedetecteerd, gaat deze naar een sterkte van 100% en als er geen beweging is, wordt deze gedimd tot 20%. De verlichting is amberkleurig en diervriendelijk. Momenteel wordt een nieuwe student geworven om dit prototype verder te ontwikkelen tot een product dat daadwerkelijk kan worden gebruikt. Daarnaast hebben andere studenten in een adviesrapport suggesties gedaan met betrekking tot andere fysieke en sociale interventies die het Molukkenplantsoen aantrekkelijker maken en het veiligheidsgevoel kunnen vergroten, zoals het creëren van een ontmoetingsplaats met horecagelegenheid. Ook het uitwerken van dit idee is omgezet in een nieuwe opdracht voor het volgende semester.



*Studenten in gesprek met bewoners
(Foto: Jeannette Nijkamp)*

Bijdrage studentenonderzoek aan een betere wijk

Wat draagt het studentenonderzoek binnen de Innovatiewerkplaats Gezonde Stad nu daadwerkelijk bij aan de wijk en zijn bewoners? Naast dat studenten vanuit verschillende disciplines prototypes en praktische adviezen opleveren, zijn zij volgens de projectleider een prachtige bron van informatie en inspiratie: “Zij helpen om vanuit andere perspectieven naar het vraagstuk te kijken. Hierdoor kom je tot hele andere ideeën en oplossingen. Verder heb ik zelf beperkte tijd om onderzoek te doen, maar nu heb ik opeens een groep studenten die allemaal gaan vragen wat mensen in het Molukkenplantsoen zouden willen doen en hoe zij over veiligheid denken.” Dit vergt overigens wel de nodige inventiviteit van de studen-

ten, want veel bewoners zitten er niet op te wachten mee te werken aan een onderzoek. Studenten zijn dus genoodzaakt andere manieren te vinden om bewoners te betrekken. Zo hebben drie studenten een geleende bakfiets omgedoopt tot “Ideeënkar”. Vervolgens zijn zij gewapend met volle thermoskannen de wijk ingegaan om koffie te schenken, waarbij zij ondertussen gesprekken aanknoopten.



Ideeënkar (Foto: Leoni Janssen)

Nog een voordeel van de Innovatiewerkplaats Gezonde Stad is volgens de projectleider dat studenten integraal leren werken, doordat zij vanuit verschillende opleidingen naar hetzelfde probleem kijken. “Dit zorgt er hopelijk ook voor dat er steeds meer professionals komen die snappen dat je ook moet luisteren naar de praktijk, en dat je iets vanuit een andere discipline op een andere manier kunt aanpakken.”

Tot slot kunnen studenten een belangrijke bijdrage leveren aan het bewerkstelligen van verandering. Zoals Jan Rotmans constateert, wordt de invloed van studenten en andere burgers vaak onderschat, terwijl de verandercapaciteit van politici en beleidsmakers wordt overschat. Doordat studenten zich niet hoeven te conformeren aan alle eisen en verwachtingen die aan de gemeente worden gesteld, kunnen zij aan de slag gaan met nieuwe of vanuit de gemeente niet realiseerbaar geachte oplossingsrichtingen en hierover in gesprek gaan, zoals met betrekking tot het veiliger maken van het Molukkenplantsoen door middel van verlichting. Zo verschuift de discussie van wat wel en niet mag naar een gesprek over de beste oplossing.

Toegevoegde waarde van lectoratenonderzoek

De Innovatiewerkplaats Gezonde Stad is opgezet vanuit het lectoraat Gezonde Stad van de Hanze-hogeschool Groningen. Doel is dat studenten, docenten en onderzoekers samen met de gemeente, organisaties en wijkbewoners onderzoeken hoe een buurt speel-, beweeg- en ontmoetingsvriendelijker kan worden ingericht. In tegenstelling tot wat bij veel studentenonderzoek het geval is, wordt hierbij langdurig (estafette)onderzoek gedaan vanuit een fysieke locatie in het hart van de wijk. Vanuit het lectoraat wordt veel geïnvesteerd in goede relaties met wijkorganisaties en bewoners. Hierdoor ontstaat inzicht in waar echt behoefte aan is en kan worden aangesloten op onderzoek en activiteiten van andere partijen. Een nieuwe groep studenten bouwt steeds voort op wat eerdere groepen hebben gedaan, waardoor kennis kan worden gestapeld. Hierbij wordt vanuit het lectoraat de benodigde expertise ingebracht. Tevens deelt het lectoraat de ontwikkelde kennis door middel van presentaties en publicaties.

Literatuur

- > Rotmans, J. & Verheijden, M. (2021). Omarm de chaos. De Geus.



COLUMN

Leerbaarheid: samenleven is samenleren

‘Bewoners aandachtswijken voelen zich klein gehouden door onderzoekers en beleidsmakers’ kopt een recent artikel naar de effecten van de grote belangstelling voor aandachtswijken in Den Haag. Ondanks goed bedoeld, levert al die aandacht problemen op. Participatie-moeheid, onderzoeksmoeheid, wantrouwen jegens onderzoekers en professionals en het gevoel dat er alleen ‘gehaald’ wordt. In aandachtswijken lopen we het risico om bewoners toch vooral langs onze ‘alwetende’ meetlat te leggen om vervolgens aanbevelingen voor ‘verbetering’ te doen. De bewoners leren er niets van: *‘Ik doe niet meer mee aan onderzoeken, want ik doe het toch nooit goed volgens jullie.’* Ook voor Hogeschool Rotterdam is de stad haar contextrijke leeromgeving waarbij we, net als gemeenten, moeten waken om enkel ‘te halen’. Dit kan anders. We moeten van leren *van* de stad, en – beter al – leren *in* de stad, naar leren *met* de stad.

De ruim 45.000 studenten, docenten en onderzoekers van Hogeschool Rotterdam zijn een substantieel onderdeel van de stedelijke leefgemeenschap en kunnen zo bijdragen aan de leefbaarheid van wijken en buurten. Dat besef kunnen we inzetten om samen te leren vanuit gelijkwaardigheid, wijkgericht en met een open houding. Door met elkaar in actie te komen, geleerde lessen te delen en door er aanwezig te zijn én te blijven. Zodoende is er ook contact buiten de onderwijs- en onderzoeksactiviteiten en bouwen activiteiten op elkaar voort.

Op verschillende plekken doen we dit al, vanuit een lokale vestiging. In de Rotterdamse wijk Hillesluis leiden onderwijs en onderzoek op basis van de Theory U tot *bildung* van studenten, docenten, onderzoekers én van wijkbewoners. Met concrete uitvoeringsprojecten in de wijk als resultaat, maar ook resulterend in meer mondige bewoners met nieuw opgedane kennis en ervaringen. In de Rotterdamse Merwe-Vierhavens

dragen we al acht jaar direct bij aan de gebiedsontwikkeling met onderzoeken naar synergie, innovatie, sociale ontwikkeling en een jaarlijkse monitor (Hogeschool Rotterdam, 2022). Daarnaast werken jaarlijks meerdere opleidingen in samenwerking met diverse organisaties aan opgaven in het gebied.

Ervaringen in Hillesluis en Merwe-Vierhavens hebben ons geleerd dat je vier principes moet hanteren als je samen *met* de stad wilt leren:

1. Ben er: basis voor nabijheid is een lokale aanwezigheid in de vorm van een fysieke plek.
2. Geef en ontvang: wederkerigheid ontstaat door onderwijs, onderzoek en beleid ter plekke te maken, resultaten te presenteren en samen met bewoners en ondernemers te evalueren. Zo ontstaat gezamenlijk eigenaarschap en betekenis.
3. Iedereen expert, niemand is de baas: gelijkwaardigheid ontstaat door samenspel en rolverandering. Leren van buurtbewoners en andersom, vanuit nieuwgierigheid en interesse. Ontmoet de ander en komt jezelf tegen!
4. Blijf er: continuïteit ontstaat door afstemming op het lerend vermogen van wijken en gebieden. We stellen bewoners niet jaarlijks dezelfde vragen, maar zoeken samen naar een goede basis voor een langdurige relatie. Geen subsidie-gedreven, tijdelijke onderzoeken of projecten, maar als *critical friend* denken we mee over lokale vragen. We worden onderdeel van de lokale gemeenschap.

Gemeenten zijn – net als hogescholen – grote organisaties die een substantieel onderdeel van de stedelijke samenleving uitmaken. Vanuit dit besef handelen versterkt de professionele rol van ambtenaren en docenten. Samenleren met andere

stedelingen leidt tot meer wederzijds begrip en vergroot de leefbaarheid. Laten we het leerbaarheid noemen: het vermogen om door samen te leren beter samen te leven!

Literatuur

- > Hogeschool Rotterdam (2022). De ontwikkeling van M4H. Geraadpleegd van: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/duurzame-haven-stad/Stad/de-ontwikkeling-van-m4h>



ARTIKEL

Betrek bewoners, maar niet om draagvlak te creëren

Werken aan leefbare wijken en buurten gaat niet zonder de betrokkenheid van bewoners. Echter zelfs wanneer bewoners vroegtijdig worden betrokken bij de ontwikkeling of uitvoering van beleid leidt dit vaak tot kritische reacties of tegengeluid. Er zijn legio voorbeelden waar, ondanks goede bedoelingen en de betrokkenheid van bewoners, draagvlak voor gemeentelijk beleid maar moeilijk tot stand komt.

Neem een gemeente die een centraal plein in een binnenstad wil herinrichten om de leefbaarheid en veiligheid in de stadswijk te vergroten. Er wordt een uitgebreid participatieproces gestart. Een groep positief kritische bewoners praat een aantal maanden mee over de plannen. Andere bewoners zijn mordicus tegen omdat er een aantal parkeerplaatsen moet verdwijnen. Deze bewoners zien de participatie als een wassen neus en haken af. Na het doorlopen van het participatieproces wordt besloten tot uitvoering van het plan ondanks de kritiek van een deel van de bewoners. Onduidelijk is of het participatieproces wel of niet heeft bijgedragen aan draagvlak voor de herinrichting van het plein en de leefbaarheid en veiligheid van de buurt.

Draagvlak is een begrip dat regelmatig valt als het gaat om de betrokkenheid van bewoners en participatie. Wanneer je vraagt naar de doelstelling van burgerparticipatie dan wordt het 'creëren van draagvlak' bijna altijd genoemd. Maar heeft het betrekken van bewoners zin als tegengeluiden blijven bestaan en misschien zelfs worden aangewakkerd en er van 'breed draagvlak' geen sprake is? Mijn promotieonderzoek naar de verwachtingen en ervaringen van bewoners met burgerparticipatie werpt een ander licht op het belang van draagvlak als voorwaarde voor een succesvol participatieproces (Bleijenberg, 2021).

Wanneer je bewoners vraagt wat ze belangrijk vinden bij een participatieproces en in hun contacten met ambtenaren en wijkprofessionals, brengen zij naar voren 'serieus genomen te willen worden'. Vaak wordt ervan uitgegaan dat bewoners hiermee bedoelen dat hun voorstel wordt overgenomen of dat tegemoet wordt gekomen aan hun belang of dat van de groep die ze vertegenwoordigen. Het zou bewoners gaan om de uitkomsten, de keuzes die uiteindelijk worden gemaakt, in het voorbeeld hierboven onder andere of er parkeerplaatsen verdwijnen bij de herinrichting van het plein.

Studies naar de ervaringen van bewoners met burgerparticipatie laten echter *niet* zien dat de behoefte serieus genomen te worden niet in de eerste plaats verwijst naar de uitkomsten. Bewoners vinden het doorgaans belangrijker om prettig en met respect te worden bejegend door de gemeente en dat een participatieproces eerlijk verloopt. Participanten zeggen bijvoorbeeld: "Het geeft voldoening dat er naar ons is geluisterd, ook al heeft mijn voorstel het niet gehaald". Het omgekeerde komt ook voor: "Een parkeerplaats meer of minder maakt me niet zoveel uit. Dat ik me nog zo laat horen is vanwege de manier waarop er met ons is omgegaan; al die keren dat we mee mochten praten en er niet naar ons is geluisterd".

Ervaren rechtvaardigheid

Deze bevindingen sluiten naadloos aan bij de theorie van 'ervaren procedurele rechtvaardigheid'. Deze theorie laat zien dat als het contact met de gemeente als rechtvaardig wordt ervaren, dan leidt dit tot tevredenheid met en acceptatie van de uitkomsten van een participatieproces. Niet onbelangrijk: een rechtvaardige bejegening draagt ook bij aan een toename van het vertrouwen in de organisatie die het participatieproces initieert. Vertrouwen in wijk-professionals en ambtenaren vormt de basis voor samenwerking met bewoners aan de leefbaarheid van wijken.

Er zijn drie factoren die een belangrijke rol spelen in de ervaring rechtvaardig bejegend te worden: 1) *respect*: een respectvolle benadering van bewoners, 2) *voice*: voldoende ruimte bieden voor inbreng van mensen die meepraten en laten zien dat er serieus naar hen wordt geluisterd en 3) *explanation*: transparante en begrijpelijke informatie over het participatieproces en de uitkomsten, inclusief de onderbouwing van keuzes die worden gemaakt.



Een participatieproces dat als eerlijk wordt ervaren door participanten, draagt bij aan de acceptatie van de uitkomsten, zelfs als die niet zijn wat bewoners hadden gewild. Participanten zeggen bijvoorbeeld: "Ik ben niet blij met het nieuwe plein en het verdwijnen van parkeerplaatsen, maar de gemeente heeft serieus naar onze bezwaren gekeken en die niet weggepoetst. Er is geprobeerd om rekening te houden met onze inbreng en daar zijn we goed in meegenomen. Ik snap ook dat groen belangrijk is." Dit wordt het *fair process effect* genoemd. Een ongunstige uitkomst van een als rechtvaardig ervaren proces draagt niet alleen bij aan acceptatie maar ook aan vertrouwen in de betrokken overheidsorganisatie. Ook het omgekeerde is het geval;

een voor een deelnemer gunstige uitkomst van een als unfair ervaren proces leidt tot minder vertrouwen in de betrokken overheidsorganisatie.

Ontwerp en uitvoering

Hoe kun je deze inzichten gebruiken wanneer je bewoners wilt betrekken bij het verbeteren van de leefbaarheid in een wijk? Ervoor zorgen dat bewoners zich serieus genomen voelen begint bij de voorbereiding van een participatieproces. Dit vraagt om het betrekken van burgers met de principes van ervaren rechtvaardigheid als uitgangspunt. Bij het maken van keuzes in het ontwerp en de uitvoering van een participatieproces kunnen de eerdergenoemde uitgangspunten '*respect*', '*voice*' en '*explanation*' als leidraad dienen:

Respect: Bewoners vinden een respectvolle bejegening in al hun contacten met de overheid belangrijk, ook in participatieprocessen. Een respectvolle bejegening speelt niet alleen een rol in de persoonlijke contacten tussen bewoners en ambtenaren, maar bijvoorbeeld ook in de keuze voor een locatie of een tijdstip. Wanneer een bijeenkomst na werktijd op een bekende locatie in een buurt wordt georganiseerd, laat je zien dat je het bewoners zo makkelijk mogelijk wilt maken om mee te praten.

Voice: Bij het ontwerp van een participatieproces is het belangrijk om je bewust te zijn van de consequenties die keuzes hebben voor de ruimte die bewoners wordt geboden om mee te praten. Het gaat hierbij zowel om hoeveel ruimte er is voor de inbreng van bewoners als om de ervaring dat wat wordt ingebracht door de gemeente serieus wordt afgewogen bij de besluitvorming. De afbakening van het onderwerp, de formulering van vragen, de samenstelling van tafelgroepjes, de gebruikte werkvormen en de terugkoppeling van de gespreksleider, het zijn allemaal zaken die eraan bijdragen dat bewoners zich gehoord voelen of niet.

Bij de herinrichting van het plein werden verschillende participatievormen ingezet om een diverse groep bewoners te betrekken. Naast meepraten in allerlei bijeenkomsten konden bewoners met behulp van een app zelf aan de slag met de inrichting van het plein. Dat leverde veel ideeën op. Vervolgens veegden ontwerpers van de gemeente veel hiervan direct van tafel: ze pasten niet binnen de beleidskaders van de gemeente en waren financieel niet haalbaar. Bewoners wilden bijvoorbeeld graag bankjes

om elkaar te ontmoeten; goed voor de sociale cohesie in de wijk. Maar vanuit veiligheidsperspectief wilde de gemeente juist geen bankjes omdat dit hangjongeren aantrekt. En: terugbrengen van parkeerplekken sloot aan bij het beleid voor vergroening, maar bomen mochten er niet komen vanwege de hoge beheerkosten. Uiteindelijk lag er een plan waarin bewoners hun ideeën niet meer terug zagen.

Explanation: Duidelijke informatie over de bedoeling en het verloop van het participatieproces en de opvolging daarvan is cruciaal. In veel gevallen weten bewoners niet goed wat ze kunnen verwachten van een participatieproces. Het is dan allereerst belangrijk om vanaf de start duidelijkheid te geven over de doelstelling, de inhoudelijke en organisatorische kaders, en de aanpak. Dit geeft participanten houvast in een voor hen onzekere situatie. Na afloop gaat het erom duidelijke uitleg te geven over de keuzes die zijn gemaakt: wat is er besloten op basis van de uitkomsten van het participatieproces en hoe is dat besluit tot stand gekomen? Op welke gronden is de inbreng van participanten overgenomen of niet?

In de casus van het pleintje was het voor veel bewoners die mee hadden gepraat onnavolgbaar hoe het participatieproces en de uiteindelijke herinrichting van het pleintje met elkaar samenhangen. Waarom bepaalde keuzes waren gemaakt was niet duidelijk. Of de uitleg was zo ambtelijk en technisch, beredeneerd vanuit het perspectief van ambtenaren, dat bewoners zich niet serieus genomen voelden.

Draagvlak of acceptatie

Deze drie uitgangspunten van ervaren rechtvaardigheid bieden houvast bij het ontwerpen en uitvoeren van participatieprocessen in de praktijk. Over de herinrichting van een plein zullen bewoners onderling verschillende opvattingen hebben, net als professionals. Het verwijderen van bankjes zal voor de een bijdragen aan de leefbaarheid omdat het plein minder aantrekkelijk wordt voor hangjongeren. Voor de ander zal het omgekeerde het geval zijn omdat het niet meer mogelijk is om even neer te strijken voor een praatje met een buurman. In een participatieproces dient er ruimte te zijn voor uiteenlopende en soms strijdige perspectieven. Professionals luisteren naar de verschillende perspectieven en proberen tegemoet te komen aan wat belangrijk is voor verschillende bewoners. Ook is het van belang helder te communiceren over wat niet kan. Wanneer

een besluit wordt genomen, wordt dan uitgelegd hoe keuzes tot stand zijn gekomen en waarom sommige inbreng niet tegemoet is gekomen.

Wel beschouwd is het creëren van draagvlak voor de uitkomsten van een participatieproces een opmerkelijke doelstelling. Een eerlijk en transparant participatieproces betekent niet dat kritische of boze bewoners de plannen van de gemeente na afloop zullen omarmen. Breed draagvlak of consensus onder participanten is in veel gevallen niet haalbaar en ook niet zo'n probleem. Een als rechtvaardig ervaren proces draagt wel bij aan acceptatie van de uitkomsten, zelfs als deze niet zijn zoals (groepen) bewoners graag hadden gezien.

Literatuur

- > Bleijenberg, C. (2021) In gesprek of uitgepraat? Over de betekenis van gesprekken voor het verloop van lokale participatieprocessen. Nijmegen/Utrecht: Radboud Universiteit/Hogeschool Utrecht.



ESSAY

Metten is lang niet altijd weten

Leefbaarheid. Iedereen heeft het erover en vindt het belangrijk, maar wat is het eigenlijk en wanneer is het voldoende aanwezig? Veel professionals maken - om dit begrip handen en voeten te geven - gebruik van statistieken. Dat is handig, want in tegenstelling tot woorden lijken cijfers neutraal en objectief te zijn. Dat klopt echter maar ten dele. Reden waarom je de totstandkoming en het gebruik van deze cijfers altijd met een kritisch oog moet bekijken.

Volgens het Van Dale woordenboek betekent leefbaar "geschikt om erin of ermee te leven". Het woord 'menswaardig' dekt ook de lading, hoewel dit een iets bredere betekenis heeft. Het woord leefbaarheid staat gek genoeg niet in het 250.000 woorden tellende naslagwerk. Oude beleidsrapporten van het voormalige ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) bieden uitkomst. Leefbaarheid was namelijk ook in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw een veel gebezigde term. Dit was de periode waarin de beleidswereld zich nog bezighield met *Probleem-cumulatiegebieden, het Grotestedenbeleid en het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing*.

Het ministerie definieerde leefbaarheid toen in een publicatie als "de kwaliteit van de stedelijke woon-omgeving en de zich daar manifesterende maatschappelijke problemen" (VROM, 2004). Met vervolgens de belangrijke toevoeging: "Wat leefbaar is, is in sterke mate subjectief en afhankelijk van de normen en waarden van degenen die het gebied beoordeelt. Het gaat immers om de manier waarop mensen hun buurt of wijk beleven".

Begripsverwarring

Bij bovengenoemde definitie vallen drie dingen op. Ten eerste dat deze wel richting geeft, maar dat – door woorden als "kwaliteit" en "maatschappelijke problemen" – een scherp afgebakende betekenis ontbreekt en daarmee op een (mogelijk te) breed scala aan toestanden, gebeurtenissen of zaken kan

wordt toegepast. Ten tweede valt op dat het begrip leefbaarheid vaak wordt gekoppeld aan fysieke en sociale achterstanden in steden en wijken en daardoor vaak een negatieve connotatie heeft. We hebben het immers nooit over de leefbaarheid van villawijken. En ten derde valt op dat de invulling van het begrip sterk afhankelijk is van tijd, plaats en persoon. De grens van wat bijvoorbeeld aanvaardbaar en realistisch wordt gevonden, is geen vast gegeven en zal per samenleving verschillen. Altijd interessant: neem een groepje buitenlandse professionals mee voor een rondwandeling door een van onze aandachtswijken of ga zelf in het buitenland op bezoek in een woonwijk en je kijkt weer met een ander perspectief tegen bepaalde vraagstukken aan. Maar ook binnen Nederland verschillen logischerwijs de meningen over wat nu leefbaar is. De ene persoon houdt bijvoorbeeld meer van een beetje reuring dan de ander. Maar wanneer slaat gezellige drukte en bedrijvigheid om naar overlast? Dat zal per persoon verschillen.

Leefbaarheid is met andere woorden een containerbegrip, het is contextgevoelig en behoorlijk subjectief. Daardoor is het ook moeilijk om de leefbaarheid in een buurt of wijk met statistieken te peilen of samen te vatten in een alomvattend cijfer. Toch wordt hier al sinds 2008 naar gestreefd met behulp van de zogenaamde Leefbaarometer. Dit voorjaar verscheen de nieuwste versie. Hierin wordt leefbaarheid gedefinieerd als "de mate waarin de omgeving aansluit bij de

eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld". Aan de hand van vrij ingewikkelde formules en 94 indicatoren – verdeeld over vijf dimensies (fysieke omgeving; woningvoorraad; voorzieningen; sociale samenhang; overlast en onveiligheid) – zou de leefbaarheid per gemeente en wijk zijn af te lezen. Zo vertelt de Leefbaarometer ons dat de wijk 'Heechterp & Schieringen' in Leeuwarden het slechtst scoort en de 'Grachtengordel-West' in Amsterdam het best.

Wat mij betreft is het altijd uitkijken geblazen bij deze en andersoortige statistische berekeningen waarin wijken onderling worden vergeleken of ten opzichte van een stedelijk of landelijk gemiddelde. Eerder beschreef ik in de publicatie 'Op zoek naar nieuwe verhoudingen' een aantal valkuilen bij het maken van wijkanalyses aan de hand van cijfers (Helleman, 2016).

Een onvolledig beeld

Allereerst geven cijfers lang niet altijd de juiste impact weer. Een paar voorbeelden: als er honderd relschoppers bij een betoging een winkel leeghalen, geldt dat in de statistieken slechts als één inbraak terwijl bewoners hier een hele andere nasmaak aan overhouden. In het verlengde: als er sprake is van geluidsoverlast door een feestje maakt het niet uit of twee of vijftien mensen hiervan een melding maken: een incident wordt altijd maar één keer geteld. Als in een buurt het aantal woninginbraken is gedaald, lijkt dat een mooi resultaat, maar als de aangiftebereidheid onder bewoners ook is afgenomen, zegt dit cijfer niet zoveel. Of andersom: als er in een bepaalde wijk intensief is gezocht naar hennepkwekerijen dan zal die wijk er in de statistieken negatief uitkomen, maar een buitenstaander moet dan niet de conclusie trekken dat er in deze

wijk meer hennepkwekers actief zijn. Ook goed om te weten is dat statistieken alleen gaan over mensen die geregistreerd staan. Illegalen en dak- en thuislozen blijven hierdoor onzichtbaar.

Cijfers generaliseren

Daarnaast zeggen de cijfers op buurt- of wijkniveau helemaal niets over de ontwikkeling van een individu. Als een huurder na een inkomensstijging van een sociale huurwoning naar een koopwoning in een andere wijk verhuist, dan zal iedereen dat zien als een positieve ontwikkeling. In de wijkstatistieken zal je dit echter terugzien als een negatieve ontwikkeling. De sociale huurwoning wordt immers weer bewoond door een nieuwe huurder met een laag inkomen.

Ratio versus emotie

Ook wordt er vaak weinig rekening gehouden met het verschil tussen feiten en gevoelens, waardoor het nog maar de vraag is wat een cijfer nu precies zegt. Veel cijfers over leefbaarheid zijn gestoeld op rapportcijfers van bewoners of de reactie op stellingen met een vijfpuntscore. Dat heeft als belangrijk voordeel dat de leefwereld van bewoners ook wordt meegenomen. Aandachtspunt is alleen wel dat één burenruzie – vlak voor het invullen van de vragenlijst – van grote invloed kan zijn op de score die men geeft bij de stelling 'De mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om'. Ook is het de vraag hoe mensen een vragenlijst over de veiligheid in hun wijk invullen als ze deelnemen aan een WhatsApp-groepje waar bewoners elkaar op de hoogte houden. Berichten als "Er loopt hier een onbekende man door de straat" hebben vaak een negatieve invloed op de onveiligheidsgevoelens, terwijl er feitelijk vaak weinig aan de hand is.



Verlies van detail

Een ander knelpunt bij cijfers is dat het altijd een categorisering betreft. Dat is ook logisch, omdat we met cijfers proberen de complexe werkelijkheid iets beter te begrijpen. Een dergelijke vereenvoudiging kan er echter voor zorgen dat je belangrijke achtergrondinformatie verliest. Neem bijvoorbeeld de veel gehanteerde indeling naar etniciteit. Die kan je vertellen dat in een bepaalde wijk 7% van de mensen een Turkse migratieachtergrond heeft. Naast de discussie in hoeverre het geboorteland van iemand relevant is voor de meting van leefbaarheid, is het ook de vraag wat dit cijfer nu eigenlijk zegt. Wie meer wil weten over etniciteit zal namelijk ook moeten kijken naar de politieke of religieuze stromingen binnen die groep en vanuit welk deel van het herkomstland de persoon afkomstig is. Zo bestaat de statistische groep 'Turken' uit Turken, Koerden en Azeri Turken (Azerbeidzjanen). En daarbinnen maakt men zelf het onderscheid tussen de Alevieten, de Soennieten en Sjiïeten (die ook weer voorkomen in Iran en Irak). Om maar aan te geven dat er binnen een statistische groep vaak nog vele verschillen zijn die over het hoofd worden gezien als alleen naar cijfers wordt gekeken.

Selectief

Tenslotte is het gevaar bij dit soort statistieken dat ze selectief worden toegepast. Stel er zijn in het afgelopen jaar 64 woninginbraken in een wijk geweest. Wat zegt dit dan precies? De duiding van dit cijfer zal waarschijnlijk afhangen van de boodschap die men wil vertellen. Als er bijvoorbeeld een rijkssubsidie beschikbaar komt voor extra wijkagenten of inbraakwerende voorzieningen dan kan dit cijfer helpen om de problemen scherp neerzetten: die 64 woninginbraken zijn namelijk een stuk hoger dan in andere wijken. Maar als een wethouder of chef van de politie zijn of haar beleid van het afgelopen jaar moet verdedigen, dan zal hij of zij misschien benadrukken dat het jaar ervoor er nog 75 inbraken waren geweest (een daling van 15%!). Hetzelfde cijfer kan dus meerdere dingen betekenen en op meerdere manieren worden ingezet.

Kwantitatief én kwalitatief

Bovenstaande is geen betoog tegen statistieken. Cijfers kunnen heel nuttig zijn om overzicht te creëren, patronen te ontdekken en gegevens te presenteren. Dit essay is meer bedoeld als waarschuwing en als oproep om bij een wijkanalyse ook andere bronnen te gebruiken. Een bekend gezegde is immers: *"Not*

everything that can be counted counts, and not everything that counts can be counted." Je zult statistieken dus moeten aanvullen met meer kwalitatieve informatie. Door de wijk in te gaan, door met bewoners in gesprek te gaan, door te observeren en jezelf zo de leefwereld eigen te maken. Dan krijg je het echte verhaal achter én naast de cijfers.

Zoals de andere artikelen in dit magazine laten zien, kunnen hogescholen hier een belangrijke rol in vervullen. Zij hebben namelijk een sterke lokale binding met de stad en regio waar hun hogeschool is gehuisvest. Onderzoekers, docenten en studenten hebben met andere woorden al veel specifieke gebiedskennis en ook een breed netwerk van lokale organisaties en bewoners. Een netwerk dat nodig is om de verschillende cijfers te duiden en in de juiste context plaatsen. Daarnaast hebben hogescholen veel ervaring met kwalitatief onderzoek dat een goede aanvulling is op de meer statistische analyses. Met behulp van bijvoorbeeld diepte-interviews of focusgesprekken kan je samen met de gebruikers van een gebied meer inzichten krijgen in de achterliggende oorzaken van bepaalde vraagstukken en welke oplossingsrichtingen aansluiten op de wensen, behoeften en (on)mogelijkheden van de wijk(bewoners). Wie dat pad bewandelt, kan uiteindelijk ook veel grondiger de leefbaarheid van een buurt definiëren.

Literatuur

- > Helleman, G. (2016) Op zoek naar nieuwe verhoudingen: over de veranderende relatie tussen de geplande en geleefde stad. Den Haag: Lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling, De Haagse Hogeschool.
- > VROM (2004). Leefbaarheid van wijken. Geraadpleegd van: [https://disco.datawonen.nl/disco/info/wbo/2002/Pub/Leefbaarheid derde versie vormgever3.pdf](https://disco.datawonen.nl/disco/info/wbo/2002/Pub/Leefbaarheid%20derde%20versie%20vormgever3.pdf)



ARTIKEL

Zicht op kwetsbaarheid in de wijk

Nederland kent een groot aantal bewoners in kwetsbare omstandigheden. Vaak is er sprake van een stapeling van achterstanden op persoonlijk vlak, zoals een laag inkomen, klein sociaal netwerk en een kwetsbare (psychische) gezondheid. Het is dan van extra belang dat de wijk een omgeving biedt die steunend is voor deze bewoners, via bijvoorbeeld de aanwezige voorzieningen. Om beter zicht te krijgen op de manier waarop de omgeving ondersteunend is voor mensen in kwetsbare omstandigheden is een kwalitatief en een kwantitatief instrument ontwikkeld.

De gemeenten Beuningen en Heumen worstelen net als andere gemeenten met de vraag hoe ze goede en passende ondersteuning kunnen bieden aan inwoners voor wie het niet altijd vanzelfsprekend is dat zij zichzelf redden. De verwachting is dat zij, door beter zicht te krijgen op de diversiteit van mensen met een psychische kwetsbaarheid en de steun die hun woonomgeving biedt, kunnen bijdragen aan inclusie. Diversiteit gaat hierbij niet alleen over persoonlijke kenmerken, maar ook over de diversiteit van de woonomgeving. In het door ZonMw gefinancierde project *In de war over verwardheid* zijn persoonlijke verhalen van mensen in kwetsbare omstandigheden en kwantitatieve data over wijken opgehaald om zicht te krijgen op kwetsbaarheid in de wijk.

Vignetten en het dashboard

De kwantitatieve data, zoals data over voorzieningen, zorgafname en leefstijl, zijn geordend in een 'dashboard'. De kwalitatieve data, die de basis vormen van de persoonlijke verhalen, zijn verzameld met behulp van een narratieve gesprekstool (zie onderstaande afbeelding). Op basis van de persoonlijke verhalen zijn zes vignetten ontworpen met gereconstrueerde verhalen vanuit het perspectief van een (fictieve) persoon in wisselwerking met de omgeving. Deze vignetten, een alternatieve

vorm van persona's, geven inzicht in verschillende thema's waar mensen met psychische kwetsbaarheid mee te maken hebben. De meest voorkomende thema's zijn sociaal isolement, uitsluiting en de betekenis van plekken. Het dashboard en de vignetten zijn beiden zo ontwikkeld dat ze informatie geven over persoonlijke en omgevingsfactoren. Samen helpen ze om de kwaliteit van leven van inwoners in kwetsbare omstandigheden en de leefbaarheid van wijken beter in beeld te krijgen.



Narratieve gesprekstool gebaseerd op Capability Approach (Foto: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen)

Sociaal isolement

Sociale netwerken vormen een belangrijk thema in de verschillende verhalen die zijn uitgewerkt in de vignetten. Een deel van de mensen die we gesproken hebben, is tevreden over hun sociaal netwerk. Ze kennen mensen omdat ze actief zijn in hun buurt, zoals Ellen die vrijwilliger is bij een welzijnsproject. Anderen hebben goede contacten in de buurt, zoals Rogier. Maar er is ook een groep voor wie een sociaal netwerk niet vanzelfsprekend is. Soms heeft dat te maken met persoonsgebonden belemmeringen, zoals bij Ahmed. Hij heeft als kind Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH) opgelopen en raakt daardoor snel overprikkeld: "Vrienden vinden is moeilijk. Ik kan niet zomaar vragen 'wil je mijn vriend zijn?'. Zo werkt dat niet. Ik kan ook moeilijk dingen afspreken. Als iemand bijvoorbeeld volgende week iets wil doen, dan weet ik niet of ik dat wel kan. Of ik de energie heb. Ik heb die rust gewoon nodig." (uit: Vignet Ahmed)

In andere verhalen ligt de belemmering in de omgeving, zoals bij Fieke. Haar veganistische leefstijl helpt haar om een gezond gewicht te hebben en bij te dragen aan een duurzame wereld. Ze zou graag gelijkgestemden ontmoeten, maar die lijken er niet te zijn in het dorp waar ze woont. Bij Paul is sprake van een wisselwerking tussen persoonlijke en omgevingsfactoren. Hij heeft een laag inkomen, waardoor hij niet meer alles kan doen, zoals het betalen van een treinkaartje om zijn vrienden in de stad te bezoeken: "Dan was je blij als iemand een muntje in de winkelwagen had laten zitten want dan had je weer 50 cent. Ja dat, als je met vrienden wat wilde doen, dan kon je vaak niet meekomen. Ik had vrienden in Utrecht

wonen en dan had je niet eens geld om daar naartoe te gaan, dus je werd wel heel erg belemmerd in wat je wilde doen." (uit: Vignet Paul)

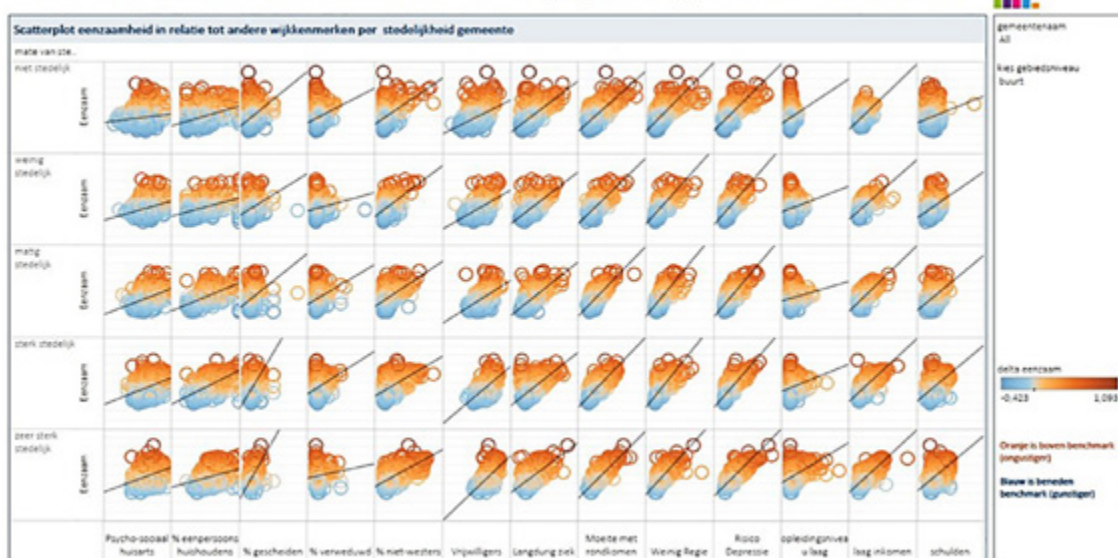
In het dashboard zien we dat er duidelijke verbanden zijn van gevoelens van eenzaamheid met een aantal sociale en persoonlijke variabelen (alle trendlijnen vertonen een verband, zie onderstaande afbeelding), alleen kan de sterkte van dat verband verschillen. De buurten waarin meer inwoners aangeven eenzaamheid te ervaren, liggen vaker in stedelijke gebieden. In deze buurten wonen meer mensen met een laag inkomen en schulden, zijn meer inwoners gescheiden, zijn er minder vrijwilligers en de inwoners hebben minder regie en tot slot meer kans op angst of depressie.

Mechanismen van uitsluiting

Het niet kunnen opbouwen of onderhouden van een sociaal netwerk kan mede veroorzaakt worden door mechanismen van uitsluiting. Deze mechanismen van uitsluiting zijn vaak subtiel en onbewust van aard en daardoor lastig om te herkennen. Het is een samenspel van enerzijds beeldvorming die de samenleving heeft over groepen en anderzijds het internaliseren van deze beeldvorming door mensen uit deze groepen.

Zo wil Paul graag nieuwe vrienden maken in het dorp waar hij woont, maar hij heeft het gevoel dat hij anders is: "M'n hele leven ben ik bezig geweest om zo normaal mogelijk te zijn, zo van als ik nog maar harder werk of als ik nog maar meer me best doe word ik straks ook normaal. En als je eenmaal de diagnose autisme hebt, dan weet je dat je nooit

Sociale isolatie: eenzaamheid in relatie tot andere populatie/wijkenmerken in Nederland



Uit het dashboard (Bron: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen)

meer normaal wordt. Ik zal altijd anders dan de anderen zijn.” (uit: Vignet van Paul)

Soms is er een mismatch tussen verwachtingen, zoals bij Meli die teleurgesteld is in de betrokkenheid van buurtgenoten. Deze betrokkenheid sluit niet aan bij de ervaringen die hij had toen hij nog in Afghanistan woonde: “Als er iets met je gebeurt kan niemand dat wat schelen. Je kan alleen blijven, niemand komt langs. Je kan tenminste toch even aankloppen, aanbellen, gaat het goed? Hoe gaat het? Als is het maar af en toe. Maar dat doen we niet.” (uit: Vignet Meli)

Betekenisvolle plekken

In de interviews hebben we gevraagd naar de betekenis van de buurt, waarbij mensen ook vertelden over plekken die van betekenis zijn, zoals een winkel, horeca of bioscoop. Deze plekken kunnen verschillende betekenissen hebben en kunnen bijdragen aan het vormen of onderhouden van sociale netwerken. Niet alle plekken worden vanzelfsprekend belangrijk gevonden door sociaal werkers of beleidsmakers, zoals de Vlaaiwinkels die Rogier dagelijks bezoekt. Rogier is mantelzorger voor zijn vrouw: “Ik ga hier vaak ‘s morgens zitten en ‘s middags even. En met een van die praten of een ander. En weet je wat het is, ze vragen elke dag; hoe is het met je vrouw? Ja, dat ze je in de groep opnemen.” (uit: Vignet Rogier)

Ahmed is ook tevreden over de voorzieningen in zijn dorp, zoals de bioscoop, alleen lukt het hem niet om hier gebruik van te maken. Naast dat hij snel overprikkeld raakt, heeft hij ook geen vrienden met wie hij naar de bioscoop kan gaan. Paul woont in een ander dorp en de plekken in zijn dorp betekenen niet veel voor hem. Er is een café, maar daar voelt hij zich niet welkom. Iedereen kent elkaar daar al en hij snapt het best dat deze mensen niet zitten te wachten op vrienden die in een beschermende woonvorm wonen.

Gegevens uit het dashboard kunnen een indruk geven van potentiële betekenisvolle plekken, maar wat mensen zelf duiden als een plek die voor hen betekenisvol is, kan onverwachts zijn. Zo heeft het geen zin om vlaaiwinkels in dorpen en steden te gaan tellen, omdat de betekenis van de vlaaiwinkel in Beuningen afhangt van de specifieke situatie in het dorp en de sociale functie die de winkel daar vervult. In een andere gemeente kan deze sociale functie door een andere voorziening of plek worden vervuld.

Betekenis van zicht op kwetsbaarheid

De vignetten en het dashboard laten daarnaast zien dat er verschillen zijn tussen persoonlijke factoren, zoals het hebben van een beperking of financiële situatie, en omgevingsfactoren zoals het aantal voorzieningen of beeldvorming, die deelname aan voorzieningen kan belemmeren. Bijvoorbeeld wanneer iemand in een rolstoel de deur niet uit kan vanwege ongelijkmatig klinkers op straat, of wanneer een wijkcentrum alleen iets organiseert voor ouderen terwijl een jonge vrouw eigenlijk wel behoefte heeft aan bepaalde activiteiten. De vignetten maken de wisselwerking tussen persoon en omgeving zichtbaar en dat wat mensen van betekenis vinden. Het dashboard geeft algemene trends weer en laat wijk specifieke patronen zien.

In het onderzoek in de gemeenten Heumen en Beuningen is een aantal inzichten opgedaan dat ook interessant is voor andere gemeenten. De combinatie van het dashboard en de vignetten maakt het feitelijke verschil in kansen en mogelijkheden zichtbaar, evenals hoe inwoners deze benut of onbenut laten. De combinatie van deze inzichten (dashboard en vignetten) helpt gemeenten om een sociale aanpak beter te laten aansluiten bij inwoners in kwetsbare omstandigheden. De meerwaarde zit dan ook in het samenspel tussen de twee instrumenten. Oplossingen kunnen soms juist letterlijk in de context van de wijk liggen, in plaats van op individueel vlak. Dit gebeurt wanneer voorzieningen met enige aanpassing beter aansluiten bij de behoefte van inwoners én wanneer professionals in de wijken leren hoe in hun aanpak aan te sluiten bij de behoefte van inwoners. Daarmee is de gemeente in staat om het sociaal domein opnieuw vorm te geven richting inclusieve wijken.

Vervolg

De gemeente Beuningen geeft vervolg aan het onderzoek met behulp van financiering door provincie Gelderland. Door sociaal werkers, beleidsmakers en ervaringsdeskundigen samen te brengen die de kennis uit vignetten en het dashboard benutten om gezamenlijk bij te dragen aan kansengelijkheid in twee kwetsbare buurten. Want voor het vergroten van kansengelijkheid voor mensen in kwetsbare omstandigheden is een goed inzicht vereist in hoe de omgeving van individuen functioneel, betekenisvol en waardevol voor hen is.



COLUMN

Ongeregelde praktijken zijn onmisbaar

Onlangs mailde een wijkpastor in Rotterdam mij met de vraag of ik langs wilde komen. Het wijkpastoraat zit in de put en komt daar zelf niet uit. Of ik een handje zou kunnen helpen. Dat laatste kon ik niet beloven, maar langskomen kan altijd. Ik trof twee terneergeslagen pastors, die zich al jaren inzetten voor bewoners die te maken hebben met armoede, huiselijk geweld en verslaving en zich zorgen maken over de verharding tussen groepen en toenemende criminaliteit in de wijk.

Dat zij al die ellende niet kunnen oplossen maakt hen niet moedeloos. Er simpelweg 'zijn voor de ander' is een even bescheiden als bewonderenswaardige inzet van hun werk. Waar zij moe van worden, is dat subsidiegevers waarvan zij afhankelijk zijn erkennen dat ze goed werk doen, maar dat ze dat ook in meetbare resultaten terug willen zien: hoeveel mensen hebben jullie uit de armoede en aan werk geholpen? Met welke zorginstellingen werken jullie samen en welke afspraken zijn er met hen gemaakt? Welke impact heeft jullie werk op de veiligheid en leefbaarheid in de wijk? Ze trokken er een verontwaardigd en vies gezicht bij. Het idee dat zij zich zouden moeten voegen naar een manier van werken en regels die haaks staan op hun overtuiging was nagenoeg ondraaglijk. Begrijpen 'die lui' wel wat hier speelt? Komen zij wel eens achter hun bureau vandaan? Ik had met hen te doen, maar met medelijden is niemand geholpen.

Hun verhaal legt de vinger op de zere plek tussen formele bestuurspraktijken en informele gemeenschappen of de door Richard Sennett en Willem Trommel genoemde *crafting communities*: gemeenschappen van burgers, professionele dienstverleners, ondernemers, managers en politici, die gezamenlijk lokale sociale problemen willen oplossen. Formele bestuurspraktijken hebben de onbedwingbare neiging de sociale werkelijkheid

te modelleren naar hun beleidsplannen. *Crafting communities* ontstaan vaak uit onvrede over de manier waarop de leefbaarheid in de wijk vanuit een gestandaardiseerde methode en vanuit regels wordt benaderd. Die methode biedt een scherpe focus op relevante meetbare indicatoren, maar belemmert tegelijkertijd het zicht op de grillige en onnavolgbare dynamiek van het sociale systeem en de lokale kennis en vaardigheden die onmisbaar zijn voor het functioneren daarvan. Gevoed door gedeelde waarden en in het besef dat volmaaktheid niet mogelijk is, zoeken crafting communities in alle bescheidenheid naar alternatieven om de wijk leefbaar te houden.

Dat is precies wat het wijkpastoraat doet. Met toewijding zet het zich in voor saamhorigheid en leefbaarheid in de wijk, zonder de illusie te koesteren dat het daarin volmaakt is. De wijkpastors raken gefrustreerd door het gangbare idee dat alleen wat is te meten waardevol is. Maar leefbaarheid en veiligheid vragen niet zozeer om een gestandaardiseerde aanpak waarin alleen dat wat te meten is waardevol wordt gevonden, maar ook om ongeregelde praktijken die ruimte bieden aan lokale kennis, ervaringen, vaardigheden en verhoudingen. Dat is wat de vermaarde antropoloog James C. Scott ons heeft te leren: "the nonconforming practice is an indispensable condition for formal order".

Binnenkort ga ik weer langs en gaan we met elkaar het verhaal schrijven wat het wijkpastoraat onmisbaar maakt: de onvoorwaardelijke steun aan bewoners die onbetaalbaar is. Gemeenten die responsief willen zijn zouden de waarde van dit soort ongeregelde praktijken moeten erkennen en waarderen zonder tot drie cijfers achter de komma deze uitgave verantwoord te willen zien. Als tegenhanger van een te eenzijdige rationalistische kijk op de sociale werkelijkheid beoogt het lectoraat verha-

len en ervaringen van alledag te beschrijven en te ordenen. Die verhalen kennen hun eigen ordeningen en geven de grilligheid van sociale werkelijkheden weer. Zij zijn onmisbaar om de leefbaarheid van leefomgevingen te bevorderen.



ARTIKEL

De slimme leefomgeving als basis voor een kenniscoalitie

Je bent net van wal als raadslid of wethouder, en de verwachtingen stapelen zich op. Alom klinkt de roep om meer maatwerk in dienstverlening en om het betrekken van burgers bij de gehele beleidscyclus. Op uiteenlopende belangen was je als politicus al voorbereid. Maar hoe te handelen in onzekerheid rond algoritmen en cameratoezicht voor buurtpreventie: wat moet je nu doen, wat kun je beter nog even laten? Is wat juridisch mag, ethisch gezien gewenst?

Het is algemeen erkend dat de hoeveelheid en variatie van data die beschikbaar komen toeneemt. Ook de toegankelijkheid en bruikbaarheid ervan neemt snel toe; er zijn steeds meer overheidsorganisaties die data via portals openstellen, en burgers veroorzaken door sociale media gebruik voor een explosieve groei van tekst en beeldmateriaal. Tegelijkertijd roepen deze ontwikkelingen veel nieuwe vraagstukken op waarvoor gemeenten niet voldoende zijn toegerust, omdat in het verleden gemeenten zich beperkten tot het gebruiken van data uit primair landelijke bronnen binnen afzonderlijke sectoren als ruimtelijke ordening, het sociaal domein en onderwijs.

Data als innovatieve schakel

Vanaf 2015 deden de decentralisaties in het sociaal domein de behoefte aan meer integraal gebruik van data toenemen; gemeenteraden hebben behoefte aan meer en samenhangende informatie, groepen burgers en ondernemers verzamelen en delen data en dagen de gemeente uit mee te doen, en regionale samenwerking noodzaakt tot deling van data en het afstemmen van welke data wel/niet te verzamelen. Of het nu om beleidsvoorbereiding, -uitvoering of handhaving gaat, de vraagstukken zijn legio. En de verwachtingen bij het publiek nemen toe. Informa-

tiegestuurd werken moet tot betere dienstverlening leiden, meer samenwerking en datadeling tot meer efficiency. Ook zou datadeling nieuwe impulsen geven aan transparantie van besluitvorming en aan participatieprocessen.

Daarbij wordt vaak vergeten dat het om nieuwe taken gaat die extra inspanningen vergen van gemeenten. Een actueel voorbeeld is de hypende aandacht voor participatie onder de noemer van burgerberaden: welke vorm daarvoor ook gekozen wordt, de basis is om toegang tot data in betekenisvolle informatie om te zetten. Een eenmalig burgerberaad leidt tot *one issue* oplossingen. Als een gemeente naar meer permanente vormen van participatie wil, dan staat ze voor de taak een feitelijke basis onder participatietrajecten te leggen, zodat burgerinitiatieven zelf op verantwoorde wijze data kunnen verzamelen, analyseren en duiden.

Vanuit het lectoraat Digitalisering en Veiligheid (Avans Hogeschool) voeren we samen met burgerinitiatieven, gemeenten en veiligheidsorganisaties onderzoek uit naar de kansen en risico's van digitalisering op het raakvlak van leefbaarheid en veiligheid in buurten en wijken. Een interessant nieuw fenomeen is dat burgers steeds meer bezig zijn data te

produceren over hun eigen leefomgeving, waarbij professionals nog niet voldoende zijn toegerust om deze te benutten voor betere samenwerking met burgerinitiatieven. Datagemeenschappen (*data-commons* in internationaal jargon) lijken hierbij een kansrijke ontwikkeling. Er ontstaan nieuwe verbanden tussen leefbaarheid en veiligheid die kansen bieden voor innovatieve aanpakken.

Datagemeenschappen

Met de opkomst van de datasamenleving ontstaat er in wezen een nieuwe socio-technische infrastructuur. Burgers organiseren zich sneller en eenvoudiger met gebruik van allerlei internet ondersteunde technieken. Dit beperkt zich allang niet meer tot appgroepen. De technische mogelijkheden van draagbare apparatuur neemt snel toe. Smartphones zijn in wezen al *digital twins* in de dop, het aantal digitale oren en ogen in de publieke ruimte – zoals digitale deurbellen en *dash-cams* in auto's – neemt met sprongen toe. Er ontstaan door de veelvormigheid van sociale mediaplatformen en uitingen, en door de uiteenlopende vormen van gebruik ervan door burgers, allerlei netwerken.

Het is voor een gemeentebestuur lastig om zicht te houden op deze digi-sociale netwerken, om zo een veilige en leefbare digi-sociale omgeving te kunnen waarborgen. In gebiedsgerichte of wijkgerichte aanpakken ligt de kans besloten om deze netwerken in beeld te krijgen en er waar mogelijk gebruik van te maken. Waar bijvoorbeeld de overheid veel verwacht van de zelfredzaamheid van burgers kan samenwerking rond bepaalde gebeurtenissen in de wijk via dergelijke netwerken worden gestimuleerd. Niet alleen door via een appgroep te 'zenden', maar ook door burgerinitiatieven te ondersteunen met feitelijke informatie op maat. Het kan daarbij gaan om een actie die burgers willen ondernemen om bijvoorbeeld een wijk verkeersveiliger te maken, maar ook om bepaalde soorten inbraak tegen te gaan, of zelfs om polarisatie en het *shamen* en *blamen* van bepaalde groepen inwoners tegen te gaan. Rond extreme evenementen zoals campagnes voor het terugvinden van zoekgeraakte kinderen of bij grote overstromingen – die zich in de zomer van 2021 afspeelden – zien we welk een organiserend vermogen burgers in socio-technische netwerken weten te ontplooiën.

In de afgelopen jaren werden dergelijke ondersteunende of interveniërende acties via deelname in wijkpreventie-appgroepen of via Facebook commu-

nicatiecampagnes vooral door de politie ondernomen, waarbij gemeenten slechts in beperkte mate betrokken waren. Waar in toenemende mate programmatische en gebiedsgerichte aanpakken rond preventie van allerlei vormen van illegaliteit en van armoedebestrijding op gang komen, is het zaak dat gemeenten ook het ondersteunen van datagemeenschappen voor hun rekening gaan nemen; zodat ze tijdig betrokken kunnen worden bij die aanpakken.



Coproductie van leefbaarheid en veiligheid

Gemeenten staan rond de creatie van datagemeenschappen weliswaar voor een nieuwe taakstelling, maar ze staan er niet alleen voor, integendeel. Waar op het terrein van beleidsvoorbereiding er toenemende aandacht is voor co-creatie van beleidsvoornemens samen met burgers, is er op het terrein van leefbaarheid en veiligheid in wijken al langer sprake van coproductie. Wij hanteren deze term 'productie' omdat het in de praktijk van leefbaarheid en veiligheid gaat om een resultaat van het handelen van velerlei actoren. De term co-creatie richt zich op intenties, op zaken die min of meer gezamenlijk met burgers gepland worden; en die vervolgens in de praktijk al dan niet planmatig worden gerealiseerd – waarbij burgers vaak het zicht bijster zijn op het oorspronkelijke plan. De term coproductie richt zich op de realiteit: gepland of niet, instituties, afzonderlijke professionals, afzonderlijke burgers of burgerinitiatieven handelen naar bevindt van zaken of volgen hun eigen plan.

Door niet alleen geplande co-creatieve interventies in beeld te brengen, maar oog te hebben voor het integrale socio-technologische landschap waarin burgers en professionals in een wijk in de dagelijkse praktijk leefbaarheid en (on)veiligheid coproduceren,

wordt het voor gemeenten mogelijk te anticiperen. Dit anticiperend vermogen biedt een aantal kansen. Eigen investeringen van een gemeente op gebied van bijvoorbeeld inzet van technologie voor buurtpreventie kunnen beter op waarde geschat worden: draagt deze interventie daadwerkelijk bij aan veiliger gedrag van burgers, of wordt eigen inzet van data en apparatuur juist gefrustreerd? En is dit het juiste moment om een nieuwe technologie in te kopen, of kunnen we beter pas op de plaats maken en samenwerken met andere gemeenten in een veiligheidsregio? Ook kunnen initiatieven van burgers of ondernemers beter afgewogen worden qua maatschappelijke impact. Op veel plekken zien we daartoe bij gemeenten ethische procedures en ethische commissies ontstaan. Een belangrijke ontwikkeling, andermaal een nieuwe taakstelling, waarbij de kans niet onbenut mag blijven om dit samen met burgers en ondernemers op te pakken.

Elke gemeente een eigen ELSA Lab?

Vanuit noties op het gebied van participatie, co-creatie en coproductie is een logische stap dat ook de aandacht voor experimenteel bestuur in de vorm van *living labs* toeneemt. De meer geslaagde voorbeelden betreffen meerjarige initiatieven waarin burgers, onderzoekers, gemeenteambtenaren en andere professionals niet alleen gezamenlijk bepaalde doelen proberen te bereiken, maar ook tussentijds gezamenlijk lessen trekken uit de gerealiseerde praktijk en hun aanpak hierop aanpassen. Waar het gaat om maatschappelijk verantwoorde inzet van data en digitale technologie zijn er nog weinig goede meerjarige praktijken ontwikkeld. Sinds een aantal jaren wordt er in de wetenschappelijke wereld gesproken over de noodzaak om zogenaamde ELSA Labs in te richten. Dit zijn samenwerkingsconstructen waarin onderzoekers op gebied van maatschappelijke, juridische en ethische impact zich gezamenlijk op bepaalde thema's richten (*ethical, legal, social impact analysis*, in internationaal wetenschappelijk jargon).

Lectoraten richten zich in dit kader primair op vraagstukken van (middelgrote en kleinere) gemeenten en het mkb in Nederland. Het lectoraat Digitalisering en Veiligheid werkt bijvoorbeeld samen met lectoraten van de hogescholen en universiteiten aan een landelijk samenwerkingsverband rond leefbaarheid en veiligheid op wijkniveau, het *ELSA Lab Smarter & Inclusive Public Safety*. Het doel is regionale hybride structuren voor praktijkonderzoek in te richten, goed

ingebied in een landelijke structuur voor vergelijkend wetenschappelijk onderzoek. Op deze manier kunnen we regionale kennisvragen oppakken en voorkomen dat het wiel opnieuw uitgevonden moet worden.

Actuele digitale uitdagingen om gezamenlijk op te pakken

In de komende jaren dienen zich steeds complexere vraagstukken aan met de komst van allerlei toepassingen van kunstmatige intelligentie (AI in internationaal jargon). Gemeenten zullen gevraagd worden registers in te richten rond algoritmen en sensoren: voor apparatuur die gemeenten en politie zelf plaatsen, maar ook voor apparatuur, software en data waarvan allerlei maatschappelijke organisaties en burgers zelf de eigenaren zijn. Hier liggen goede kansen op samenwerking: met veiligheidsregio's en hogescholen kunnen leefbaarheids- en veiligheids-scans op wijk- of dorpsniveau worden opgesteld. Om het volledige socio-technologische landschap in beeld te krijgen, worden in kennisworkshops met netwerken van wijkprofessionals en burgerinitiatieven actuele inzichten en lessen uitgewisseld. Zodat een gemeentebestuur garant kan staan voor een maatschappelijk verantwoorde inzet van data en digitale apparatuur voor leefbaarheid en veiligheid door burgers en professionals.

Hybride structuren voor praktijkonderzoek

Een mooi voorbeeld van hybride praktijkonderzoek ontplooit zich in Noord-Brabant, waar de vijf centrumgemeenten (Breda, Den Bosch, Eindhoven, Helmond, Tilburg) al een aantal jaren afzonderlijk werken aan ethische procedures en commissies, wordt er nu samen met de hogescholen Avans en Fontys gezocht naar passende vormen van samenwerking. In de regio Eindhoven zijn recent de ethische commissies van Helmond, Eindhoven en Brainport Smart District gaan samenwerken. In B5 verband verkent BrabantStad ook op dit terrein de samenwerking. En in het kader van de Data Week NL 2022 organiseerden deze gemeenten samen met Avans en Fontys bij wijze van socio-technologisch experiment een Moral Data Hunt en een ELSA Lab in a Day.





*Julien van Ostaaijen, Bernell Herder
en Hasse van der Veen*

INTERVIEW

Robin Hoods in het lokaal bestuur



Het thema veiligheid is nooit van de politieke agenda verdwenen. Toch heeft het weer extra aandacht gekregen sinds de coronacrisis, met onder andere de coronarellen in verschillende steden en protestacties door corona-critici. Mede als gevolg hiervan is er een nationaal programma Leefbaarheid en Veiligheid gestart. Welke ontwikkelingen op het gebied van veiligheid verdienen de komende jaren de aandacht? Hierover interviewen we Julien van Ostaaijen, lector Recht & Veiligheid bij Avans Hogeschool.

Sinds eind 2019 ben je lector Recht & Veiligheid bij Avans Hogeschool. In je lectorale rede van 27 mei 2021 geef je aan dat het lectoraat zich onder andere richt op initiatieven die oplossingen aandragen voor (lokale) veiligheidsproblemen. De personen die betrokken zijn bij deze initiatieven noem je “de Robin Hoods van de rechtstaat”. Wat bedoel je hiermee?

“In het algemeen doen we onderzoek naar manieren waarop decentrale besturen de veiligheid kunnen verbeteren en hoe de wet daar ruimte voor biedt die mogelijk nu nog niet wordt benut. Met Robin Hoods van de rechtstaat bedoelen we bestuurders, politici en ambtenaren, maar ook burgers, die voor het nobele doel, zoals veiligheid, de regels buigen of breken. Denk aan burgemeester Jan Boelhouwer die ‘via een briefje onder zijn ruitenwisser’ een lokale bank gegevens verstrekt over vermeende criminelen, zodat zij geen hypotheek of andersoortige financiering krijgen. Of denk aan een wethouder die besluit dat de kostendelersnorm niet meer geldt voor kwetsbare inwoners in zijn gemeente, waardoor deze inwoners minder op hun bijstandsuitkering worden gekort. Deze lokale bestuurders houden zich niet aan de wet, maar doen dat niet voor eigen gewin. Ze menen dat het regelbuigen of -breken nodig is voor de veiligheid of leefbaarheid in hun gemeente en voor hun inwoners. Overigens kunnen ook inwoners Robin

Hood gedrag vertonen. Denk aan burgerwachten of -opsporingsteams. Maar interessant bij bestuurders en ambtenaren is dat van hen het goede voorbeeld wordt verwacht. We verwachten dat zij wetten en regels goed opvolgen en uitvoeren. Anderzijds zien juist lokale bestuurders en ambtenaren van dichtbij dat sommige regels in bepaalde gevallen niet werken. Wat doe je dan? Houd je je aan de wet of kies je ervoor de regels anders te interpreteren of te negeren?”

Op welke manieren onderzoekt jouw lectoraat deze Robin Hoods? En wat moet dit opleveren voor gemeenten?

“We doen nu onderzoek naar het Robin Hood gedrag onder wethouders. Dat gaat dan over vragen als: hoe vaak komt Robin Hood gedrag onder wethouders voor, waarom kiezen ze daarvoor en waar moeten ze rekening mee houden als ze dit (willen) doen? Later dit jaar willen we dat onderzoek ook uitbreiden naar ambtenaren. Het zijn vaak de ambtelijk professionals die als tussenpersoon tussen bestuur en samenleving met creatief regelgebruik te maken krijgen. Zij moeten omgaan met mondige burgers, maar ook met bestuurders die soms de grenzen van het toelaatbare opzoeken, of overschrijden, ook al menen ze zelf dat dit voor een ‘nobel doel’ is. En soms krijgen ze te maken met bestuurders die hen vragen zelf de

regels te overschrijden, met de nodige dilemma's tot gevolg. We willen deze professionals helpen door te onderzoeken hoe ze binnen de grenzen van wet en regels (nog beter) aan een veiligere samenleving bij kunnen dragen. Daarnaast willen we professionals helpen hoe ze met mensen om kunnen gaan die zich voor wat voor reden dan ook niet aan de regels willen houden. De professional kan immers zowel binnen de eigen organisatie als door de samenleving onder druk worden gezet om de regels te breken."



Julien van Ostaaijen (Foto: Joris Buijs)

Welke ontwikkelingen op gebied van lokale veiligheid zijn verder van belang voor gemeenten?

"Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten hebben we een verkenning uitgevoerd naar de ontwikkelingen die nu spelen rondom veiligheid en wat voor impact die hebben op het lokale veiligheidsbeleid in 2030. Belangrijke onderwerpen hierbij zijn verharding en maatschappelijke onrust, ondermijning, toezicht en handhaving, veiligheid in het sociaal domein en cybercrime. We zien op meerdere terreinen ontwikkelingen die zowel een positieve als negatieve kant hebben voor veiligheid. Denk onder meer aan de technologische vooruitgang. Die biedt criminelen onder andere via cybercrime meer mogelijkheden, maar ook de professionals die zich bezighouden met opsporing en handhaving weten in hun werk steeds vaker en beter gebruik te maken van technologie. Hetzelfde zien we bij de rol van inwoners. Enerzijds proberen criminelen kwetsbare inwoners in hun ondermijnende activiteiten te betrekken. Anderzijds zijn veel inwoners actief om zelf vormen van criminaliteit of geweld op te sporen. Naast eerdergenoemde burgeropsporingsteams kun je dan bijvoorbeeld denken aan kappers die een cursus volgen om huiseijk geweld bij hun klanten te herkennen."

Hoe draagt jouw lectoraat bij aan oplossingen voor bovengenoemde vraagstukken? En met wie werk je samen om bovengenoemde vraagstukken op te lossen?

"Meer nog dan universiteiten zijn hogescholen bezig met praktijkgericht onderzoek. Ze laten zich sturen door de vragen uit de praktijk en werken doorgaans met de praktijk samen aan oplossingen. Dat is volgens mij een effectieve manier van werken en ik heb het idee dat gemeenten ook steeds beter doorkrijgen dat ze met hogescholen en lectoren tot goede oplossingen voor hun problemen kunnen komen. In het geval van het eerdergenoemd onderzoek naar leefbaarheid en veiligheid kunnen hogescholen lokale professionals helpen door te onderzoeken hoe ze binnen de grenzen van wet en regels aan een betere samenleving bij kunnen dragen."

Onze praktijkpartners kunnen gemeenten zijn die ons benaderen. In mijn lectoraat werk ik daarnaast veel met de belangenorganisaties van lokale professionals en bestuurders, zoals de Wethoudersvereniging. Daarnaast werken we samen met studenten. Veel van de studenten van de opleidingen die verbonden zijn aan het lectoraat zijn immers de juridische, bestuurskundige, veiligheidskundige en sociale professionals van morgen en krijgen dan ook met de thema's te maken die we in het lectoraat onderzoeken. Dat gaat van de (toekomstige) juridisch professional die de burgemeester moet adviseren over het sluiten van een drugspand tot de sociale professional die zich afvraagt of hij of zij een protocol terzijde mag schuiven ten behoeve van het welbevinden van de cliënt. Daarnaast ben ik ook enthousiast over het werk van verschillende collega-lectoren die elkaar treffen in verschillende lectoratenplatforms zoals Platform Stad en Wijk, maar ook platforms rondom lectoren die zich richten op veiligheid of op juridische vraagstukken."

Welke les wil je gemeenten tenslotte op basis van je onderzoek meegeven?

"Ik denk dat het lokaal bestuur niet kan zonder een bepaalde mate van Robin Hood gedrag: dus bestuurders of ambtenaren die voor het nobele doel de rek in de regels zoeken. We zien ook dat inwoners daar vaak begrip en zelfs waardering voor hebben. Zorg er aan de andere kant echter ook voor dat het mes niet te bot wordt. Te veel creatieve omgang met regels kan tegen je werken, aangezien bestuurders en ambtenaren ook een voorbeeldfunctie hebben. Wij willen hen helpen daarin de goede balans te vinden."

ARTIKEL

Wijkprofessionals op de digitale straat

Professionals die zich bezighouden met leefbaarheid en veiligheid in stadswijken maken steeds vaker gebruik van sociale media als Twitter, Facebook, Instagram en TikTok. Wijkagenten, jongerenwerkers en wijkcoaches gebruiken ze om ook op de 'digitale straat' verbinding te maken met de mensen uit hun wijk. Digitale platforms bieden tal van voordelen, maar zorgen ook voor nieuwe uitdagingen en dilemma's. Wat zijn die uitdagingen en dilemma's, en welke aanbevelingen kunnen deze professionals en hun organisaties verder helpen?

De digitalisering van de samenleving zorgt ervoor dat wijkagenten, jongerenwerkers, gemeenteambtenaren en andere wijkprofessionals er belang bij hebben om actief te zijn op de 'digitale straat'. Met behulp van digitale platforms kunnen ze makkelijk en informeel contact maken met mensen uit de buurt. Hun berichten maken zichtbaar wat ze doen, waardoor ze niet alleen in de wijk, maar ook online beter zichtbaar zijn. Wanneer ze het vertrouwen van mensen in de wijk hebben gewonnen, dan worden ze via zogenaamde *direct messages* regelmatig getipt over wat er speelt in de wijk.

Zichtbaar zijn op sociale media is ook een goede manier om jongeren te bereiken. Jongeren zijn vaak continu online, en de online wereld is voor hen totaal verweven met hun sociale leven. Dat maakt hen ook kwetsbaar voor de gevaren van de online wereld, zoals cyberpesten, WhatsApp-fraude of *grooming* (digitaal kinderlokken). Als professionals het contact met jongeren willen aangaan en onderhouden moeten ze daar zijn waar de jongeren zijn, dus ook online.

Uitdagingen en dilemma's van wijkagenten

De inzet van sociale media zorgt ook voor veel uitdagingen. Het onderzoek 'Wijkagenten op sociale

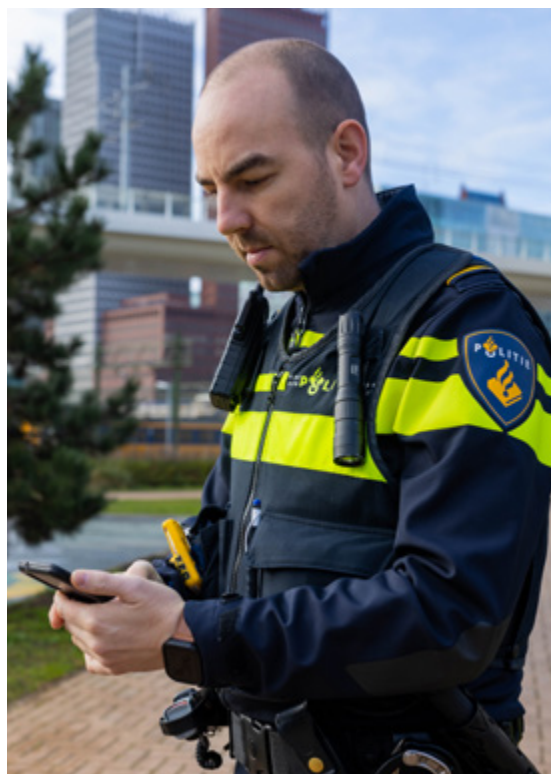


Foto: Politie Eenheid Den Haag

media' gaat in op de uitdagingen en kansen voor wijkagenten. Door middel van gesprekken met wijkagenten is onderzocht wat de meerwaarde is



van sociale media voor hun werk, en waar ze in de praktijk tegenaan lopen. Veel van deze uitdagingen gelden ook voor andere professionals die werken op het gebied van leefbaarheid en veiligheid, zoals gemeenteambtenaren en welzijnsmedewerkers.

Een eerste inzicht uit het onderzoek was dat veel van de wijkagenten helemaal niet zo happig blijken te zijn om beroepsmatig actief te worden op digitale platforms. Dat heeft vaak te maken met onbekendheid met de platforms die veel gebruikt worden, de angst dat ze door actief te zijn ook privé makkelijker vindbaar zijn (met alle gevolgen van dien), of ze hebben grote vraagtekens bij de meerwaarde van sociale media voor hun werk. Een andere uitdaging is dat veel organisaties onder het vergrootglas liggen. Elk bericht op sociale media kan worden opgepikt door een politicus, journalist, of door soms zeer kritische burgers. Digitale berichten beperken zich uiteraard niet tot de grenzen van de wijk waarin de professional actief is en kunnen leiden tot ongewenste media-aandacht, maar ook tot persoonlijke beledigingen en bedreigingen.

Er is een kleine groep wijkagenten die de voordelen van sociale media inzien en het voortouw neemt in de organisatie. Een agent vertelt dat hij actief investeert in sociale media-berichten voor zijn (jonge) volgers:

“De jeugd kijkt steeds meer naar rolmodellen in de social media-wereld. In de open wereld. En daar moet je zeker weten tussenspringen. Want als je dat niet doet, dan verlies je gewoon de jeugd. De ouderen keuren het niet goed dat je populair staat te doen op YouTube, bijvoorbeeld. Maar de jongeren die vinden dat mooi, die vinden dat interessant, en die krijgen een positieve binding met je.”

Wijkagenten merken dat het verzenden van een bericht via sociale media veel laagdrempeliger is dan het melden van iets via het politiebureau of via het telefoonnummer. Bovendien kunnen bewoners makkelijk foto's of filmpjes doorsturen van verdachte of gevaarlijke situaties. In de praktijk kan dat betekenen dat hierdoor daadwerkelijk verdachten worden opgepakt. Maar het kan ook te maken hebben met zorgen over wijkbewoners:

“Het zit soms in simpele dingen. Van joh, ik woon op dit adres en ik maak me zorgen over de buurvrouw. Oh, OK. Waarom dan? Nou, ik heb haar een tijd niet gezien, normaal had ik ook altijd wel contact met haar. Nou, als je dan gaat kijken, en je kan weer wat betekenen voor iemand op het juiste moment, ja, dat is echt wel fijn.”

Wijkagenten die actief op sociale media zijn moeten een balans vinden op verschillende vlakken, zoals in hun tijdsbesteding, de manier waarop ze communiceren en de afstemming met hun eigen organisatie. Omdat digitale platforms 24/7 doorgaan is het verleidelijk om altijd online te zijn, ook buiten werktijden. Dat kan spanningen opleveren. Zo vertelt een wijkagent:

“Je bent 24 uur per dag ook wijkagent. Kijk, op het moment dat ik in mijn telefoon een mailtje krijg, wanneer ik denk dat als ik daar nu 30 seconden aan besteed, dan wordt het probleem eerder aangepakt. Dan zeg ik niet: ik ben vanavond vrij, en morgen ben ik er ook niet, en dat zal ik vrijdag er wel op zetten. Dus in dat opzicht is dat met social media precies hetzelfde. Ik was gisteravond vrij. Van sommige wijkagenten heb ik de meldingen van aanstaan, dus dan krijg ik het bericht op het moment dat ze wat tweeten. Er was een meisje vermist, weet je, dan retweet je dat, het is een urgente vermissing. Toen was ik ook thuis en toen zag ik: hé, ze is terecht. Ik denk: ik heb toch late dienst, ik ga 'm straks op het bureau wel verwijderen, dan laat ik 'm twee uur online. En daar kreeg ik weer een klacht over.”

Ook moeten wijkagenten laveren tussen vrijheid om zelf hun berichten te maken en controle van hogere hand. De politieorganisatie wil weten wat hun medewerkers plaatsen, zeker ook omdat dit gezien wordt als officiële communicatie vanuit de organisatie. Maar te veel controle van bovenaf zorgt voor vertraging in de communicatie en het verlies van de authenticiteit die juist zo belangrijk is om vertrouwen te scheppen. Zeker bij de politie geldt dat de formele structuur van de organisatie en de nadruk op risicobeperking en voorzichtigheid vaak niet stroken met de veel informelere cultuur online. Dat heeft zeker in het verleden regelmatig tot wrijving geleid tussen agenten in de wijk en communicatieprofessionals en leidinggevend. Nu sociale media steeds meer gezien worden als belangrijke communicatiemiddelen, en de kennis en ervaring groter zijn, wordt dat wel minder.



Foto: Politie Eenheid Den Haag

Aanbevelingen

Uit het onderzoek naar wijkagenten op sociale media komen een aantal aanbevelingen naar voren die niet alleen waardevol zijn voor de politie, maar ook voor andere professionals en organisaties die zich bezighouden met leefbaarheid en veiligheid in de wijk.

De eerste aanbeveling is op organisatieniveau, zoals de politie, maar ook welzijnsinstellingen en gemeenten. Die moeten scherp definiëren wat ze willen bereiken met de inzet van sociale media. Dat moet verder gaan dan het verzamelen van veel volgers en *likes*. Gaat het om beter zichtbaar te zijn, het vertrouwen te winnen van buurtbewoners, of contact te zoeken met kwetsbare jongeren? Het is hierbij van belang om aan te sluiten bij de belevingswereld en het mediagebruik van de doelgroepen die relevant zijn voor de organisatie. Als de organisatie zich richt op jongeren, dan is bijvoorbeeld het gebruik van Facebook niet meer relevant, omdat jongeren eerder te vinden zijn op platforms als Instagram, Snapchat en TikTok.

De tweede aanbeveling is gericht aan professionals. Voor hen is het belangrijk om zich te kunnen blijven ontwikkelen. Ze moeten op de hoogte blijven van sociale en culturele veranderingen in het digitale landschap en welke gevolgen die hebben voor de maatschappelijke vraagstukken waar zij mee te maken hebben. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de manier waarop sociale media een rol hebben gespeeld tijdens corona, of steekpartijen die te

maken hebben met *drillrap*. Verder kunnen professionals ook veel van elkaar leren. Bij het maken van berichten of het beantwoorden daarvan helpt het als collega's meekijken. Ze kunnen helpen met de formulering van berichten en het selecteren van foto's. Ook kunnen ze inschatten hoe een bericht overkomt voor mensen in de wijk. Peer feedback werkt beter, sneller, en roept veel minder irritatie op dan top-down sturing.

De derde aanbeveling is gericht aan leidinggevenden. Het is belangrijk dat ze verstand hebben van wat er op social media speelt en hoe dat zich verhoudt tot het werk in de wijk. Ook moeten ze weten welke druk er ligt op de wijkprofessionals die sociale media inzetten. Actief zijn op sociale media brengt risico's met zich mee, zowel in de balans tussen werk en privé als in de polarisatie op sociale media. Als leidinggevenden hun medewerkers op de juiste manier ondersteunen, leggen ze de basis voor een verantwoorde en effectieve inzet van sociale media op de digitale straat.

Vanuit het lectoraat Public Governance van De Haagse Hogeschool kunnen we met behulp van praktijkgericht onderzoek en advies bijdragen aan effectief en zinvol gebruik van social media op de digitale straat. Daarnaast vertalen we onze inzichten ook naar onderwijs van toekomstige professionals. Zij kunnen het verschil maken in de digitale transformatie van organisaties op het gebied van leefbaarheid en veiligheid.

SLOTINTERVIEW

Op naar een gedeelde onderzoeksagenda van gemeenten en hogescholen

Regieorgaan SIA en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) hebben de ambitie om de samenwerking tussen gemeenten en hogescholen structureler van aard te maken, onder meer op de thema's leefbaarheid en veiligheid. Hoe willen zij daar met elkaar komen? En welke barrières moeten nog doorbroken worden? Katja Rusinovic, lector Grootstedelijke Ontwikkelingen (De Haagse Hogeschool), en Ben Kokkeler, lector Digitalisering en Veiligheid (Avans Hogeschool), interviewden hierover Leonard Geluk, directeur van de VNG, en Richard Slotman, directeur van SIA.

Katja Rusinovic: Eerder dit jaar hebben SIA en de VNG een convenant gesloten met als doel de samenwerking tussen gemeenten en hogescholen structureler van aard te maken. Wat houdt dit convenant in?

Richard Slotman: "Eigenlijk is het een concept-convenant, dat moet uitgroeien tot een breed gedragen afsprakenkader. Twee afspraken die we al met elkaar hebben gemaakt zou ik graag willen toelichten. De eerste afspraak is dat we de ambities niet uitsluitend samen willen realiseren, maar daarbij publieke partijen als de Vereniging Hogescholen, Platform31 en Binnenlandse Zaken willen betrekken. Want, terwijl SIA ooit is opgericht vanuit het ondernemersperspectief, bewegen we steeds meer richting Missiegedreven Topsectoren en Innovatiebeleid: MTIB, zoals ze dat zo mooi noemen. MTIB heeft alles te maken met het vertalen van maatschappelijke vraagstukken naar potentie voor economische ontwikkeling, en het betrekken van de publieke sector daarbij. Denk aan ziekenhuizen, maar ook gemeentes. Dat is echt de onderlegger van de beweging die wij aan het maken zijn en daar komt

dan ook onze wens vandaan om samen met andere publieke partijen op te trekken. De tweede afspraak die we met elkaar gemaakt hebben, is dat we het structureler met elkaar samenwerken eerst gaan uitproberen. En wel in de vorm van pilots. Want je kunt wel bedenken dat het samenwerken voordeel gaat opleveren, maar dan moet je wel eerst een keer met elkaar een rondje om de kerk gemaakt hebben."



Leonard Geluk (Foto: Marc Roos)

Katja Rusinovic: Wat is de noodzaak van het sluiten van het convenant?

Leonard Geluk: "Als voormalig voorzitter van het College van Bestuur van De Haagse Hogeschool ken ik zowel de wereld van het praktijkgericht onderzoek van hogescholen en de wereld van gemeenten goed. Ik merk dat het twee werelden zijn die je niet zomaar bij elkaar krijgt. Aan de kant van de gemeenten is er enorm veel behoefte aan kennis. Wat werkt? Welk effect heeft de sturing van gemeenten? Wat zijn de consequenties van beleidskeuzes? Bij onderzoek wordt echter nog vaak aan de grote adviesraden of universitair onderzoek gedacht. Terwijl vanwege het toegepaste karakter het praktijkgerichte onderzoek van hogescholen juist voor gemeenten heel interessant is. De samenwerking tussen de VNG en SIA is erop gericht om de wereld van gemeenten en hogescholen veel meer op elkaar af te stemmen."

Katja Rusinovic: Welke stappen gaan er gezet worden om de wereld van gemeenten en hogescholen bij elkaar te brengen?

Richard Slotman: "We organiseren rond een aantal thema's, waaronder leefbaarheid en veiligheid, een aantal pilots. In eerste instantie in de vorm van bijeenkomsten, waarin we samen met gemeenten en hogescholen verkennen wat er al gebeurt op het gebied van samenwerking, welke kennislacunes er zijn en hoe het samenwerken en samen leren vormgegeven kan worden. De ambitie is om rond de thema's van de pilots tot een gezamenlijke onderzoeksagenda te komen."

Leonard Geluk: "Ik zie die agenda als een groeiende, levende agenda, die articuleert welke kennisbehoefte er is, zowel aan de kant van gemeenten als aan de kant van hogescholen."



Richard Slotman (Foto: Marc Roos)

Katja Rusinovic: Het formuleren van een gedeelde onderzoeksagenda is één, maar vervolgens moet je dat ook gaan concretiseren. Welke vervolgstappen zullen er worden genomen?

Leonard Geluk: "Ik geloof dat dit een goede eerste stap is. Als vervolgstap zouden we kunnen verkennen hoe we hetgeen in bijvoorbeeld Rotterdam werkt, kunnen delen met en voortzetten in andere gemeenten in Nederland. Op die manier blijft het niet bij een eenmalig onderzoek, maar wordt het een soort cyclus van vervolgonderzoek, waarbij er steeds meer gemeenten aanhaken. Ik zou het heel mooi vinden als wij vanuit de VNG ook daar een rol in kunnen spelen. Dat we ervoor kunnen zorgen dat wat in Rotterdam goed werkt ook terecht komt bij alle andere 343 gemeenten. Hoe je die kennis kunt delen, verzilveren en verrijken, vind ik nog wel een zoektocht. Een website of een boekje zijn gangbare vormen, maar kan het ook op andere manieren? Het gaat er natuurlijk om dat er in de samenleving ook echt wat gebeurt met de kennis die ontwikkeld wordt."

Katja Rusinovic: Hogescholen willen graag onderzoek doen dat aansluit op de vragen van gemeenten, de praktijk of de samenleving. Toch komt het in de praktijk allemaal niet vanzelfsprekend van de grond en is het ook heel lastig om samenwerkingen te verduurzamen. Wat zijn belangrijke barrières die doorbroken moeten worden?

Leonard Geluk: "Een barrière is dat de korte termijn toch vaak leidend is. Aan de gemeentelijke kant, maar ook aan de kant van de hogeschool. Gemeenten zijn bezig met het hier en nu, met geld, wetten en overleggen. Aan de kant van de hogeschool is dat risico er ook. Dat je druk bezig bent met het 'nu' en het investeren in de lange lijnen en relaties er weer een beetje bij inschiet. Daarnaast moet je organiseren dat je elkaar ziet. Dus echt sessies met wethouders, burgemeesters, gemeenteraadsleden, en met onderzoekers erbij, waarin bijvoorbeeld onderzoeksuitkomsten worden gepresenteerd. Echt investeren in tijd en structuren. Structuren die het onontkoombaar maken om er aandacht aan te geven. Volgens mij ligt daar bij de VNG en de kant van gemeenten en hogescholen echt een opgave. Het feit dat ik in de adviesraad van het kenniscentrum Governance of Urban Transitions zit bij De Haagse Hogeschool, maakt bijvoorbeeld dat ik georiënteerd ben op wat daar speelt. Tot slot is lange termijn financiering

van belang. Dat je niet elke keer opnieuw, voor elk onderzoeksvoorstel, met de collectebus langs moet en meer tijd kwijt bent met het acquireren dan met het daadwerkelijke onderzoek doen.”

Richard Slotman: “Het investeren in de Centres of Expertise, de samenwerking tussen hogescholen of de positionering van lectoraten, dat is echt een opdracht van de hogescholen. Wat wij kunnen doen, vanuit onze bescheiden rol, is het beter positioneren van inspirerende lectoren met slagkracht. Dat is vaak niet een kwestie van geld, maar het verbinden aan de places to be, de plekken waar het gebeurt. Onze opvatting daarbij is dat klein dan vaak belangrijker is dan groot. Want groot redt zich over het algemeen makkelijker. Kijk bijvoorbeeld naar de Hogeschool van Amsterdam en de netwerken daaromheen. De praktijk is daar natuurlijk weerbarstiger dan ik nu schets, maar er gebeurt ook al veel. Voor ons is wat er in Dordrecht, Harderberg en Ede, of in de grensgebieden van Nederland gebeurt net zo belangrijk. Die plekken hebben ook aandacht nodig en wij veronderstellen dat daar ook energie te organiseren is. Neem bijvoorbeeld wat Lodewijk Asscher in Heerlen gedaan heeft om samen met verschillende partijen vorm te geven aan het stedelijk vernieuwingsprogramma van Heerlen-Noord.”

Ben Kokkeler: Bij sommige gemeenten lijkt het idee te leven dat praktijkgericht onderzoek wordt uitgevoerd door studenten, dat het kort-cyclisch is en dat het daarmee goed bij de praktijk van gemeenten past. Dat is contrair de continuïteit die jullie beogen om op te bouwen. Ligger er op de thema's leefbaarheid en veiligheid kansen om tot meerjarige afspraken te komen tussen gemeenten en hogescholen? Of ligt de sleutel tot succes bij het aansluiten bij de onderzoeksvragen van gemeenten die nu worden weggezet bij GGD's of veiligheidsregio's?

Leonard Geluk: “Het zou jammer zijn als dat het beeld is van praktijkgericht onderzoek bij sommige gemeenten. Dan moeten we er hard aan werken om dat beeld te veranderen. Mijn beeld is dat het onderzoek van hogescholen even academisch is als academisch onderzoek, maar het heeft een andere, meer praktijkgerichte focus. Als bestuurder vind ik leefbaarheid en veiligheid één van de spannendste thema's. Want hoe bevorder je nu zoiets ingewikkelds als het thuisgevoel van mensen in een wijk of het gevoel van veiligheid? Welke interventies

kun je daarbij inzetten? En wat kun je daarover van elkaar leren? Het gaat vaak om hele subtiele dingen die maken dat mensen zich wel of juist niet thuis, veilig of geworteld voelen in een bepaald gebied. Het zijn onderwerpen die zich lastig laten onderzoeken. Dat maakt het ook ingewikkeld om daar goede beleidskeuzes in te maken. Juist praktijkgericht onderzoek leent zich er goed voor om daar veel aandacht aan besteden. Volgens mij kun je met dat verhaal de harten van bestuurders, veiligheidsregio's en GGD's openen. Ik zie graag dat onderzoek veel meer gedragen wordt door het gemeentebestuur als zodanig, in plaats van alleen de GGD of het veiligheidsberaad. Want het veiligheidsberaad gaat over een ander soort veiligheid en de GGD over een ander soort gezondheid dan het brede welbevinden waar je als gemeentebestuur mee bezig bent. Ik zou het onderzoek dan ook in het hart van de gemeente zelf willen brengen.”

Richard Slotman: “Vanuit SIA willen we natuurlijk een bijdrage leveren aan de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek. De kwaliteit van praktijkgericht onderzoek is zodanig, dat wij ervan overtuigd zijn dat gemeenten daar een beroep op kunnen doen. Tegelijkertijd zijn er nog slagen te maken als het gaat om de werkwijzen van praktijkgericht onderzoek. Het uitwisselen van kennis en ervaringen is van belang om praktijkgericht onderzoek verder te brengen. De positie die wij hebben, willen we dan ook gebruiken om partijen bij elkaar te brengen. In die zin koesteren wij de lectoratenplatforms. Want dat zijn de plekken waar lectoren met elkaar in gesprek kunnen gaan over wat werkt, wat niet werkt en hoe een volgende onderzoeksvraag opgepakt kan worden. Dan krijg je eigenlijk een hele mooie rolverdeling, waarbij de praktijk aan het woord is en bediend wordt op kwalitatief hoogwaardig onderzoek. En wij lectoren in de gelegenheid stellen om de kennis, methoden en technieken te verdiepen en resultaten terug te leggen in het veld.”

Ben Kokkeler: Zijn er samenwerkingen die volgens jullie als voorbeeld kunnen dienen?

Richard Slotman: “Hogeschool Windesheim werkt al zo'n vijftien jaar samen met de gemeente Zwolle op het gebied van gezondheid. De City Deals en Kenniswerkplaatsen, zoals de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken in Rotterdam, zijn ook mooie voorbeelden. Maar er zijn er nog veel meer.”



Richard Slotman, Katja Rusinovic en Leonard Geluk (Foto: Marc Roos)

Leonard Geluk: “Ik vind het Nationaal Programma Rotterdam Zuid een mooi voorbeeld. Dat programma loopt al tien jaar. Je ziet daar dat er meer en meer partijen aanhaken en dat zij hun eigen onderzoeksagenda’s aan het programma koppelen. Zo groeit er een gezamenlijke onderzoeksagenda. Ik denk dat zo’n soort programma ook zou kunnen lukken binnen andere domeinen, zoals de energietransitie, armoede of de transformatie van de jeugdzorg. Het zou heel mooi zijn als er in verschillende landsdelen rond die grote bewegingen afspraken met hogescholen worden gemaakt en dat er van elkaar wordt geleerd. Volgens mij zijn we daar nog niet. Maar dat zou wel een doelstelling moeten zijn.”

Katja Rusinovic: Waar hopen jullie als VNG en SIA samen over een aantal jaar te staan?

Leonard Geluk: “Het ideaal zou zijn dat we een onderzoeksagenda rondom maatschappelijke ontwikkelingen en transformaties hebben, die gedragen wordt door gemeenten en hogescholen. Een agenda die

ook verdelend is, waarbij eenieder een taak oppakt en bepaalde taken gezamenlijk gedaan worden. Dat we een infrastructuur hebben waarin actief gehaald en gebracht wordt en het delen niet plaatsvindt via een website die niemand bezoekt. Echt een levende kennisagenda. Als we dat nu eens kunnen bereiken in 2032. Misschien lukt het al in 2028 of 2026. Hoe lang zijn hogescholen nu met praktijkgericht onderzoek bezig? Het begon met een klein aantal lectoraten. Nu worden er kenniscentra en lectoratenplatforms opgericht. Een landelijke, thematische onderzoeksagenda is een logische volgende ontwikkeling. Ik vind het best snel gaan. We gaan de goede kant op met elkaar.”

AUTEURS

Ympkje Albada is docentonderzoeker bij het lectoraat Dynamiek van de Stad (Hogeschool Inholland).

David ter Avest is docentonderzoeker bij de lectoraten Gebiedsontwikkeling en Transitie management (Hogeschool Rotterdam) en Dynamiek van de Stad (Hogeschool Inholland).

Jessy Berkvens is onderzoeker bij het lectoraat Onbegrepen Gedrag, Zorg & Samenleving (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen).

Christine Bleijenbergh is associate lector bij het lectoraat Public Governance (De Haagse Hogeschool).

Richard de Brabander is lector Dynamiek van de Stad (Hogeschool Inholland).

Ilona van Breugel is docentonderzoeker en verbonden aan het Expertisecentrum Maatschappelijke Innovatie (Hogeschool Rotterdam).

Annica Brummel is senior onderzoeker bij het lectoraat Versterken van Sociale Kwaliteit (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen).

Leonard Geluk is directeur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Gerben Helleman is vijf jaar lang coördinator geweest van Platform Stad en Wijk en is nu onderzoeker bij de lectoraten Gezonde Leefstijl in een Stimulerende Omgeving en Grootstedelijke Ontwikkelingen (De Haagse Hogeschool).

Bernell Herder is coördinator van Platform Stad en Wijk en onderzoeker bij het kenniscentrum Governance of Urban Transitions (De Haagse Hogeschool).

Erik Jansen is associate lector Capabilities in Zorg en Welzijn (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen).

Ben Kokkeler is lector Digitalisering en Veiligheid (Avans Hogeschool).

Joris Leenders is docent-onderzoeker aan de Academie Mens en Maatschappij (Hogeschool van Arnhem en Nijmegen).

Stan Majoor is lector Coördinatie Grootstedelijke Vraagstukken en directeur van het Centre of Expertise Urban Governance and Social Innovation (Hogeschool van Amsterdam).

Jeannette Nijkamp is lector Gezonde Stad (Hanzehogeschool Groningen).

Ivan Nio is senior onderzoeker bij het lectoraat Coördinatie Grootstedelijke Vraagstukken (Hogeschool van Amsterdam).

Julien van Ostaaijen is lector Recht & Veiligheid (Avans Hogeschool).

Gert-Joost Peek is lector Gebiedsontwikkeling en Transitie management (Hogeschool Rotterdam).

Katja Rusinovic is lector Grootstedelijke Ontwikkelingen (De Haagse Hogeschool).

Richard Slotman is directeur van Regieorgaan SIA.

Maarten Thönissen is adviseur Sociaal Domein bij SoFi-e verbindt..

Hasse van der Veen is coördinator van Platform Stad en Wijk en onderzoeker bij de lectoraten Public Governance en Grootstedelijke Ontwikkelingen (De Haagse Hogeschool).

Lex Veldboer is lector Stedelijk Sociaal Werk (Hogeschool van Amsterdam).

Saskia Welschen is senior onderzoeker bij het lectoraat Stedelijk Sociaal Werk (Hogeschool van Amsterdam).

Theo Zijderveld is docent-onderzoeker bij het lectoraat Public Governance (De Haagse Hogeschool).



PLATFORM
✓ **STAD EN WIJK**